

15:de årg. 1912.

December.

N:r 5.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1913 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitan­de af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politik -- detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse -- statistik och ekonomi, dels genom kortfattade meddelanden från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Biblioteksamanuensen K. TYNELL såsom redaktionssekreterare.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösna häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1912.

P. Fahlbeck.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 6. Nr 4. Hfors 1912.
- Conseil supérieur du travail*. Publié par le Ministère de l'Industrie et du Travail Onzième session. 1911. Bruxelles, 1912.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 6. H. 6-7. Sthlm 1912.
- Die Aussperrungen und der Grossstreik in Schweden 1909*. Bericht der Abteilung für Arbeitsstatistik des Königl. Kommerzkollegiums. Sthlm 1912.
- Die Genossenschaftsbewegung in Finland*. II. Betriebsstatistische Untersuchungen über die Molkerei-, Kredit- und Konsumgenossenschaften in Finland 1903-1910. Herausgegeben von der Gesellschaft Pellervo. Hfors 1912.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXXIII. H. IV. Hfors 1912.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*. 1912. H. 4. Sthlm 1912.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. VIII. Nr 19-22. Sthlm 1912.
- K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. Arbetsstatistik. F: 3. Kollektivaf­tal i Sverige träffade under år 1910. Sthlm 1912.
- K. Kommerskollegium*. Årsberättelse 1911 af Tillsynsmyndigheten öfver sjuk­kassväsendet i riket. Sthlm 1912. -- Redogörelse rörande svenska far­tygs sjöolyckor, anmälda och behandlade hos Kungl. Kommerskollegium 1910. Sthlm 1912.
- Kommunal författningsamling för Stockholm*, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Ny serie. Arg. III 1911. Sthlm 1912.

(Forts. å omslagets 3:dje sida)

Det moderna statsbegreppet ¹.

Af

Professor S. J. Boëthius.

Så länge människorna spekulerat öfver samhällslifvet, ha de sökt komma till klarhet om hvad det samhälle, som kallas stat, egentligen är, och därvid, såsom vid all mänsklig spekulation, har vägen gått fram öfver mer eller mindre misslyckade försök. D. v. s.: att staten är en på lydnessplikt, motsvarad af tvångsmakt (samhällsmyndighet), grundad sammanslutning af människor, har naturligtvis alltid varit ett påtagligt faktum. Det är angående orsaken till att människorna underkasta sig en sådan tvångsmakt eller med andra ord: lefva i stater, angående den statliga tvångsmaktens rättsgrund och subjekt, det är angående dessa för ett verkligt *förstående* af statslifvet väsentliga frågor, som olika meningar framträdt. Denna statsteoriernas relativitet kan synes underlig, då ju staterna uppstått och bestå genom mänsklig verksamhet eller åtminstone medverkan. Man kan tycka, att människorna vid sin statsbildande verksamhet alltid skulle haft klart för sig ändamålet därmed och sålunda också statens begrepp. Men nu förhåller det sig på detta område af människolifvet liksom på så många andra, att syftmålsförnimmelsen ej alltid haft begreppskunskapens klarhet, utan att handlandet berott af instinkt, varit en *omedveten* yttring af den mänskliga naturens *kraft*. Lika litet som mänsklig-

¹ Till grund för denna uppsats ligger ett föredrag vid filolog- och historikermötet i Göteborg den 19 augusti 1912.

hetens urfäder en dag beslutit sig för att börja tala, lika litet hafva de börjat lefva samhällslif och statslif på grund af en teori. Huru skulle de kunnat besluta sig för något som de ej kände till? Nej, liksom språket spontant uppstått däraf, att talförmågan låg i människonaturen, så ha lägre samhällslif och sedan statslif spontant uppstått därför, att människan är en *samhällsvarelse*, d. v. s. af sin natur drifves att underkasta sig en samhällsordning¹.

Först när sådana yttringar af människolif, som ha sin grund i omedvetna anlag, redan kommit till stånd, först då uppstår sträfvandet att om dem vinna teoretisk klarhet. Detta sträfvande blir ofta ett famlande, ja teorien kan stundom alldeles förrycka uppfattningen af det, som skulle förklaras, och därmed leda lifvet in på vilsna vägar. När så sker, kan det hända, att man förlorar blicken för de verkliga behof, som ligga bakom de irrationella företeelserna, och därför hemfaller till en lika irrationell ren negation. De urgamla, nästan hos alla folk förekommande förbudena mot äktenskapliga förbindelser mellan nära besläktade ha t. ex. säkerligen förorsakats af ett instinktligt behof att skydda släktet mot degeneration. Men försöken att förklara förbudena togo ofta form af vidskepliga föreställningar, såsom att dylika förbindelser äro skadliga ej för afkomman utan för årsväxten! Eller ock medförde missuppfattningen af förbudens verkliga orsak deras obehöriga utsträckning såsom till svågern, ja, t. o. m. till gudsyskonskap. Följden häraf blef en benägenhet att anse alla bestämmelser om »förbudna leder» såsom en vidskepelse, ovärdig

¹ Hurvida människan alltid lefvat i stat, är omtvistadt, men synes mig egentligen blott vara en definitionsfråga. Menar man med stat hvarje samhälle, hvare individ är underkastad en på något sätt bindande ordning, så måste frågan besvaras jakande, ty då till människans väsen hör att ej blott vara isolerad individ utan också led i en utveckling, så framgår med nödvändighet ur människonaturen en underkastelse under en utöfver individens tillvaro syftande ordning. Först med en sådan ordning börjar *människans* historia. Definierar man däremot staten såsom ett samhälle, hvare individ bindande ordningen är *garanterad genom en särskildt organiserad samhällsmyndighet (stallig härskarmakt)*, så måste erkännas, att människor funnits och finnas, som lefva ej i stater, utan i samhällen utan statskaraktär. Antagligen har ett sådant mänskligt samhällslif varit det primitiva. Det högre samhällslif, som enligt den senare definitionen kallas statslif, har då utvecklats sig därur, finnes visserligen däri, men blott såsom ett embryo.

en upplyst tid¹, och dock ha sedan både erfarenhet och vetenskap visat, att till grund för denna äktenskapslagstiftning låg något berättigadt. — Ett annat exempel! Den privata äganderättens uppkomst beror af en instinktlik känsla af dess betydelse för all ekonomisk utveckling, men försöken att förklara och skydda den hafva stundom varit missvisande, och däraf har i vår tid på socialistiskt håll dragits den slutsatsen, att all privat äganderätt är förkastlig.

Analogier härtill erbjuder statsbegreppets historia. När man ville förstå detta faktum: staten, hvori människorna lefva och hafva sin varelse, söktes förklaringen utifrån eller togos tillfälliga yttringar för att vara det väsentliga. Huru skef den uppfattning än var, som på sådant sätt vanns, har den dock — en motsvarighet härtill erbjuder de naturvetenskapliga hypotesernas historia — *kunnat* bidra till statsvetenskapens utveckling, och den har äfven praktiskt kunnat ge stöd åt statslifvet. Å andra sidan hafva dock konsekvenser till sist visat, att utgångspunkten varit felaktig, i det den statsordning, som utvecklats under inflytande af det skefva statsbegreppet, medfört svåra missförhållanden. Då framträder frestelsen till teoretisk anarkism; d. v. s. förnekande af all statsordnings berättigande. Hvad som i ett dylikt läge bör ske, det är emellertid i stället, att statsproblemet tages upp på nytt för att fördjupas. Härigenom vinnes möjlighet att positivt reagera mot ur skefva statsteorier framvuxna missförhållanden. Ehuru den statsvetenskapliga spekulationen är en yttring af människans teoretiska klarhetsbehof, kan den därför äfven få praktisk betydelse. Ett sådant fördjupningsarbete har också under ständig växelverkan med det faktiska statslifvet presterats af den statsvetenskapliga spekulationen. Hvarje ny statsteori kan därför endast förstås i sin motsats mot föregående öfvervunna. Det samma är också fallet med hvad som här kallas *det moderna statsbegreppet*, och vid en framställning af detta måste därför hänsyn tagas, väl ej till alla äldre statsteorier, men till dem, som i mera afsevärd mån utgöra dess negativa bakgrund.

¹ Atskilliga exempel härpå skulle kunna anföras från 1800-talet. I min ungdom läste jag en roman, som pläderade för giftermål mellan syskon!

Äldst, men utöfvande inflytande äfven i senare tider, är den *teokratiska statsteorien*, enligt hvilken staten är en af gudomen omedelbart inrättad anstalt till människornas styrande. Den framträder först, åtminstone i mera utbildad form, i de urgamla kulturländerna vid Eufrat, Tigris och Nilen. Här, där kulturens möjlighet helt och hållet berodde af att de förstörande eller befruktande flodernas lopp reglerades genom en stark statsmakt, här tedde sig staten såsom en så imponerande företeelse, att man däri såg en omedelbar gudomlig skapelse och i statsmaktens härare ett ombud åt eller rent af en inkarnation af gudomen. Den teokratiska teorien saknar ej en kärna af sanning. Hvilka teologiska eller filosofiska läror man än må omfatta, så måste väl alla erkänna, att människan har något, som höjer henne öfver naturlivets brutalitet: det specifikt mänskliga. Och denna sida af hennes väsen är just förutsättningen för staten, som söker ordna människolifvet efter en förnuftig rättsordning. Ser man nu i denna människans statsbildande förnuftighet en utstrålning af ett *gudomligt* förnuft — »Guds beläte» —, så kan det sägas, att all statsordning »är af Gudi», all öfverhet en öfverhet »af Guds nåde». Felet med den teokratiska statsteorien var blott, att den fattade den statsbildande kraften ej såsom en hos människan inneboende förmåga, ett till hennes högre natur hörande *anlag*, utan såsom ett utifrån — från en *deus ex machina* — kommande tvång, som skapat staten och fortfarande verkade genom den gudomen representerande statschefen, härskaren. Om denna åskådning är konsekvent, kan endast *en* statsform, det monarkiska enväldet, bli legitim. Då Guds makt är oinskränkt, måste äfven hans ombud i staten, härskaren, monarken, hafva oinskränkt makt. Han, monarken, blir då subjektet för statens härskarmakt och folket blott dennas objekt. Kallar man nu statens härskarmakt *suveränitet*, så framstår monarken själf såsom den suveräna staten (*härskarsuveränitet*)¹. Villkoret för monarkens maktbefogenhet blir dock, att han handlar enligt Guds vilja. Nu kan emellertid denna vilja

¹ I det följande använder jag af praktiska skäl ordet *suveränitet* på samma sätt som de äldre statsteorierna — för att beteckna statsmyndigheten gent emot undersåtarna utan hänsyn till om staten äger yttre oberoende eller ej.

därjämte anses ha en speciell tolk i ett gudainspirerat prästerskap, och därför gestaltar sig teokratiens principiella monarkiska despotism ofta faktiskt som ett prästvælde, i det den enväldiga härskaren blott blir en marionett åt hierarkien eller en med denna förbunden militärklick. Politisk och religiös ofrihet äro de skadliga konsekvenserna af den teokratiska statsteoriens skefva premisser, och dock har denna teori varit och är ännu på sina håll ett stöd för statslifvet. Vissa folk tyckas endast vara mäktiga af en fast kulturbringande statsordning, om religionen ger däråt förpliktande auktoritet. Hos Österlandets folk har in i nyare tid kulturstaten endast under hägnet af en teokratisk uppfattning varit möjlig. All muhammedansk statsmakt hvilar, såsom en fortsättning af den gudasända profetens myndighet, därpå. De moderna försöken att i muhammedanska stater låta folkviljan gälla som statsmyndighetens grund lida af inre motsägelse, men äro just därför som experiment intressanta — åtminstone på afstånd.

Egentligen hemmahörande i Österlandet, har den teokratiska statsteorien äfven vunnit insteg i Västerlandet. Det skedde genom med kristendomen inkomna gammaltestamentliga föreställningar, ty det israelitiska konungadömet var äfven det teokratiskt. Efter kristendomens seger i romerska riket färgades den romerska kejsarvärdigheten teokratiskt och utvecklade sig till Byzantinismen. Det religiösa inslaget i det ryska tsardömet är ett aflägg af denna och kanske ännu i dag det starkaste sammanhållande bandet i Rysslands statslif. Under den västerländska medeltiden förmälde sig teokratiska idéer med statsfientliga. Medeltidskyrkans målsmän hade blick för att staten var en mänsklig inrättning, men då enligt deras asketiska lifsåskådning allt mänskligt var af ondo, blef äfven statslifvet (som då också framträdde i de brutallaste former) i och för sig oberättigadt. Endast genom att underordnas Gudsriket — påfvekyrkan — kunde det tålas, och så uppstod krafvet, att påfven såsom Petri efterträdare i Kristi ståt-hållareskap skulle inneha den högsta andliga och världsliga makten, den förra omedelbart, den senare medelbart genom förläning till furstarne af »det världsliga svärdet» — ett hierarkiskt-teokratiskt motstycke till kalifens myndighet såsom den af Allah sända profetens efterföljare. De tyska kejsarnes motstånd, nationalrikenas

uppkomst. renässansen och reformationen räddade Västerlandet från att blifva en teokratisk universalstat, men bundenheten — ej minst reformatörernas — vid bibelns auktoritet vållade, att gammaltestamentliga teokratiska idéer fingo en omedelbar tillämpning på nationalrikenas regenter, och så uppkom nya tidens teokratiska lära om konungadömet »af Guds nåde», skarpt formuleradt i Stuartarnes och Filmers statsteorier¹, men också bestämmande för Bossuets och Ludvig XIV:s statsuppfattning² och åter uppdykande under reaktionen mot franska revolutionens idéer.

Den teokratiska statsläran passar emellertid illa tillsammans med den västerländska kulturen. Denna har sina rötter i den antika (grekiska) filosofien — begynnelsen till sträfvandet att finna en rationell i stället för en mytologisk världsförklaring. Här har man också att söka utgångspunkten för den spekulaton, som ur människans eget väsen söker förklara staten. ARISTOTELES är därvid den store märkesmannen. Orsaken till sammanlefnaden i stater fann han vara, att människan »till sin natur är en samhällsvarelse»³, att hon därför, så länge hon varit eller förblir människa, *måste* lefva i samhälle och endast i det fulländade samhälle, som kallas stat, kan nå sin fulla utveckling såsom människa. Utöfver denna Aristoteliska lära har ingen spekulaton nått, och om andra förklaringar af statsfenomenets grund sökts, har spekulatonen förts på irrvägar, hvarifrån ingen annan utväg funnits än en återgång till Aristoteles.

Hvad åter angår frågan om statens väsen, så kan den antika spekulatonen ej sägas hafva kommit synnerligen långt. Vanligen identifierades staten med de folkförsamlingen utgörande medborgarne (Atens *δῆμος*, Roms *populus romanus*), ehuru härigenom ur staten skulle uteslutits ej blott slafvar utan ock minderåriga fria och kvinnorna, och ehuru alla icke-demokratiska republiker skulle be-

¹ »A deo rex, a rege lex».

² BOSSUET, *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte* III, 2, I: »Les princes agissent donc comme ministres de Dieu et ses lieutenants sur la terre», och VI, 1, I: »tout l'état est en la personne du prince». LOUIS XIV, *Œuvres* II, s. 336: »Celui, qui a donné des rois aux hommes, a voulu, qu'on les respectât comme ses lieutenants».

³ φῶσει πολιτικὸν ζῷον, i lat. öfversättning: *animal sociale* (»samhällsdjur»).

röfvats statskaraktär. Jämte ansatser till detta statsbegrepp möter man emellertid hos Aristoteles också den uppfattningen, att det väsentliga för staten vore den förhållandet mellan styrande och styrda reglerande författningen. Härigenom undgick han en annan konsekvens af det förra statsbegreppet, nämligen att genom generationernas växling nya stater uppstå, men måste i stället låta detta bli följden af författningsändringar¹.

Medeltidens statsvetenskapliga spekulation, som under inflytande af striden mellan kejsarimakt och påfvemakt var ganska betydande, sysslade mera med frågan om *statsmyndighetens* ursprung än med frågan om statens väsen. Vid sidan af den teokratiska teorien, som utmynnade i att statsmyndigheten för att erhålla något berättigande borde blifva en kyrklig förläning, uppstod, troligen under inflytande af den romerska rätten och det medeltida valkonungadömet, en teori, som härledde all regeringsmakt från folket. Statsstyrelsen antogs nämligen uppkomma på sådant sätt, att folket genom ett fördrag (*härskarfördraget*, *pactum subjectionis*) underkastade sig en regering (»härskaren»). I denna teori om statsmyndighetens uppkomst låg emellertid fröet till en teori om denna myndighets subjekt eller m. a. o. en teori om statens väsen, om suveräniteten, och denna teori var hvad som blifvit kalladt läran om *folksuveräniteten*, motsatsen till den teokratiska härskarsuveränitetsläran. Om nämligen rätten att öfverlämna statsmyndigheten principiellt tillhör folket, fattadt såsom enhet af vid en viss tidpunkt beslutande och sålunda då lefvande människor, så måste folket i denna mening vara och — då suveräniteten ej kan öfverlåtas² — förblifva den egentliga suveränen, staten själf, med rätt att afsätta härskaren, om denne bryter mot fördraget. Dylika konsekvenser drogos redan under medeltiden, särskildt på den stora konciliestridens tid, då de riktades mot

¹ ARISTOTELES, Politik III, 3. Inför den konsekvensen häraf, att den genom författningsändringen uppkomna nya staten ej vore bunden af hvad som beslutits före författningsändringen, stod han hjälplös.

² Så BODINUS (död 1596), som först utredde suveränitetsbegreppet och — ehuru utan teokratisk motivering — accepterade och gaf spridning åt härskarsuveräniteten, samt ALTHUSIUS (död 1638), som just på suveränitetens oöfverlåtbarhet grundade folksuveränitetsläran.

påfvarna, och det var i sådana, som under nya tidens första tidehvarf de s. k. *monarkomakerna* sökte en rättsgrund till motstånd mot en härskare af annan religion och de *engelska puritanerna* till motstånd mot den Stuartska världsliga och kyrkliga despotismen.

Men om folket var staten, då det inrättade en styrelse, så återstod frågan, huru denna folkstat uppstått. Det var detta problem, som den s. k. *naturrättsliga skolan* under 1600- och 1700-talen upptog till behandling. Härvid öfvergaf man olyckligtvis Aristoteles' åsikt om människans nödvändigt gifna samhällsliga (sociala) natur såsom statslivets grund. Det antogs nämligen, att det för människorna ursprungliga varit ett tillstånd (*»naturtillståndet»*), i hvilket de lefvat som isolerade, ingen myndighet underordnade (= suveräna) individer. Detta — för öfrigt fullkomligt ohistoriska — antagande innebär, att människan till sin egentliga natur icke är en samhällsvarelse, och ur denna hennes samhällslösa (osociala) natur härledde man nu den högsta form af samhällslif — staten. Det skedde genom ett cirkelresonnemang, ett *»hysteron proteron»*. Naturtillståndets samhällslösa individer antogs dock vara underkastade en bindande rättsordning, ehuru en sådan ej kan finnas utan garanti af en öfver individerna stående samhällsmyndighet. Just denna motsägelse blef teoriens språngbräde. Naturtillståndet måste — erkände man — trots naturrätten ha varit ett tillstånd af allmän osäkerhet, ja ett allas krig mot alla. För att få skydd till person och egendom hafva då individerna med hvarandra avslutat ett fördrag (*samhällsfördraget*), hvarigenom de underkastade sig en samhällslig rättsordning, ur naturtillståndet trädde in i staten, förenades till ett statsfolk. Men sin bindande kraft ansågs detta fördrag hafva fått af naturrätten, under hvars äuspicer det ingåtts. Denna naturrätt ansågs också fortlefva såsom en öfver de positiva statslagarna stående högre rätt, till hvilken dessa borde återföras, om de afvikit därifrån. Då naturrätten var allmänmänsklig, borde, menade man, också alla folk hafva samma statsskick. Liksom staten uppstått genom en medveten viljeakt af individer, så kunde och borde detta ideala statsskick förverkligas genom en fri förnufts-konstruktion utan hänsyn till nationella egendomligheter, hvori

man blott såg afvikelser från den allmänmänskliga förnuftigheten. Därtill behöfdes blott upplysning¹.

Genom naturrätten kom den i härskarfördragsläran inneboende folksuveränitetsläran till full utveckling. Härskarfördragsläran förutsatte ju, att folket var den ursprungliga suveränen. Naturrätten trodde sig nu ha funnit förklaringen till att så var i ett renunciationsfördrag af naturtillståndets suveräna, isolerade individer till förmån för en sammanslutning af alla i fördraget deltagande: folket — staten. På samma gång blef folksuveränitetsläran härigenom individualistisk. Individerna äro det primära; staten en sekundär godtycklig skapelse af dem, utan eget ändamål, blott till för att främja *deras* lyckomöjligheter. Uf denna individualistiska folksuveränitetslära drogs emellertid af hennes mest följdriktiga bekännare, HOBBS och ROUSSEAU, konsekvenser, som offrade — Hobbes' både individens frihet och själfva folksuveräniteten, Rousseaus visserligen ej den senare, men så mycket grundligare den förra. En anhängare af det Stuartska enväldet men såsom fritänkare förkastande dess teokratiska motivering, sökte Hobbes vapen mot den puritanska motståndsteorien från dennas naturrättsliga formulering. Äfven han antog, att staten uppstått genom ett samhällsfördrag, men lät detta innehålla, att individerna för att komma ifrån naturtillståndets »bellum omnium inter omnes» afstått all sin suveräna makt åt en *härskare*. Dennes myndighet berodde sålunda ej på ett mellan honom och folket afslutat härskarfördrag, som skulle bundit äfven honom, utan på själfva

¹ Redan i den medeltida spekulationen förekommo ansatser till läran om en statsbildande öfverenskommelse mellan förut isolerade individer, t. ex. hos Aeneas Sylvius (sederm. påfven Pius II), men det stannade då liksom sedan under 1500-talet vid ansatser. Dels var, såsom nämnt, uppmärksamheten ännu riktad mera på frågan om statsmyndighetens uppkomst än på frågan om statens, dels verkade ännu Aristoteles' uppfattning. Så utgår författaren af »Um Styrilsi konunga och höfpinga» från att människorna lefva i samhälle, till stöd hvarför bl a. anföres den »vise» Aristoteles' yttrande, som på medeltidssvenskan lyder: »mannin ær samvittilikt diur af sin naturlik skipilsi», och det är i stridigheter inom detta samhälle (»manga manna samqvæmd»), ej inom ett samhällslöst naturtillstånd, som förf. ser orsaken till ett fördrag, nämligen härskarfördraget (»þy þorf almoghi styrilsi haua»). Ännu Bodinus antog, att en naturlig utveckling, ej ett samhällsfördrag hade gett upphof till staten.

samhällsfördraget. Folksuveräniteten blef för Hobbes sålunda blott ett medel att skapa en härskarsuveränitet, hvars inskränkande skulle inneburi själva samhällsfördragets kränkande, d. v. s. en återgång till naturtillståndets anarki. Äfven Rousseaus samhällsfördrag innebar en fullständig öfverlåtelse af individernas ursprungliga suveränitet, men på dem själva, *på dem alla* — folket. Därmed blef folksuveräniteten ej ett flyktigt öfvergångsmoment, utan statslifvets konstanta princip. Dess innehafvare, *la volonté générale*, skulle enligt teorien varit *alla* individernas vilja men blir emellertid i praktiken *de* individers vilja, som äro eller lyckas göra sig gällande såsom majoritet. Denna tillfälliga, ofta fingerade majoritet (eller dess ledare) blir då en lika oinskränkt härskare i förhållande till minoritetens individer som Hobbes' monark i förhållande till hela folket.

Den naturrättsliga statsteorien har, vägd på vetenskapens och erfarenhetens vågar, befunnits för lätt, och från många håll har man sedan endast haft klander för densamma. Och dock var den ett betydande moment i människoandens sträfvan att lösa en af tillvarons gåtor. Den innebär ett, om också missriktadt, återupptagande af den antika spekulationens sträfvan att ur människans egen natur förklara statsfenomenet. (Till de ödesdiga följderna af den principiella missriktningen — antagandet att människans natur är osocial — återkommer jag i det följande). Under tron på en reglerande naturrätt låg vidare den riktiga känslan af att statslifvet har behof af vägledande ideal, och därför blef också den naturrättsliga upplysningsfilosofien en så kraftig häfstång till statslifvets rationalisering. Felet var blott, att man sökte idealen i ett förgånget allmänmänskligt paradiskt tillstånd i stället för i utvecklingsmöjligheter, hvilkas realiserande ej kan försiggå schablonmässigt. Och framför allt har man naturrätten att tacka för att folket så att säga fick plats i staten. Enligt den teokratiska teorien liksom också enligt den patrimoniala (feodala), som i riket såg härskarens domän, var ju härskaren själva suveränen — staten och folket blott ett objekt för staten. Det är naturrättens stora bragd, främst Rousseaus, att hafva gjort till en outplånlig insats i det västerländska medvetandet, att folket själft är statsmaktens subjekt (äfven för Hobbes var det så, ehuru endast för

att frivilligt afstå från att vara det). Och dock låg just här det ödesdigraste misstaget.

Det folk, som naturrätten identifierade med staten, var blott summan af de samtidigt lefvande individerna, men att i folket i sådan mening se staten leder till teoretiska och praktiska absurditeter. Då uppstår en ny lagstiftande stat med hvarje ny generation. De af en generation stiftade lagarna borde därför utan vidare upphöra att hafva gällande kraft med den lagstiftande generationens utgång¹. Detta är ej detsamma, som att lagar kunna upphävas och ändras på sätt statens rättsordning stadgar, utan det innebär, att något band, någon kontinuitet ej finnes mellan den lefvande och de gångna generationerna. Och på samma sätt blir konsekvensen, att det förpliktande bandet mellan den lefvande generationen och de *kommande* slites. Icke har en stat

¹ En sådan konsekvens af naturrätten är ej en teoretisk konstruktion, utan har, fullkomligt följdriktigt, dragits vid försöken att tillämpa naturrättens grundsatser på det praktiska statslifvet. Utgående från att hvarje generation är suveränen, ansåg Tomas Jefferson, att de af en generation stiftade lagarna, särskildt författningslagarna, endast borde ha gällande kraft så länge, som så många af generationens individer kvarlefde, att de fortfarande bildade majoritet inom staten, ty i annat fall skulle de döda och ej de lefvande härska. Han fordrade därför automatiskt återkommande författningsrevision hvar 19:de år, emedan han med stöd af Buffon antog, att hälften af alla individer öfver 21 år, som vid en viss tidpunkt lefde i ett samhälle, borde ha aflidit efter 18 år och 8 månader. Till hans harm blef denna hans fordran ej genomförd i hans egen stat (Virginien), men i New Hampshires författning af 1792 föreskrefs folkomröstning hvar 7:de år om, huruvida författningsrevision borde företagas, och liknande bestämmelser intogos sedan — och finnas fortfarande — i flera af de nordamerikanska sårstaternas författningar. I den Schweiziska förbunds-författningen af år 1848 och 1874, som tillkommit under inflytande af 1800-talets i mycket af naturrättsliga åskådningar behärskade liberalism, garanteras kantonernas författningar endast på villkor, att de få revideras, så snart borgarnas flertal önskar det. Grundlagens bestånd får sålunda ej genom den grundlagstiftande maktens fördelning mellan olika myndigheter betryggas mot tillfälliga hugskott af en majoritet inom den lefvande generationen — såsom tillbörligt är, om denna majoritet är suveränen. Rättighetsförklaringen i den af franska nationalkonventet 1793 antagna konstitutionen fastslog uttryckligt den ifrågavarande konsekvensen af den till grund för konstitutionen liggande naturrättsliga åskådningen: «*Un peuple a toujours le droit de revoir, de réformer et de changer sa constitution. Une génération ne peut assujétir à ses lois les générations futures*».

någon skyldighet att åtaga sig offer för *en annan*. Hvar stats uppgift är att tillgodose sitt eget bästa. Om nu hvarje generation är staten, så har den lefvande hvarken plikt eller rätt att inskränka sina lyckomöjligheter — den största möjliga lyckan för det största möjliga antalet af dess individer, såsom tanken formulerades af den individualistiska naturrettens aflägg, 1800-talets utilitaristiska liberalism — att för sig inskränka dessa möjligheter till förmån för kommande generationer. Men då blir också den offervillighet, som ensam kan skapa nationernas framtid, såsom *utkräfbar plikt* borteliminerad ur statslifvet. Den naturrättsliga individualismen gör dessutom äfven plikterna mot staten, fattad såsom summan af de lefvande individerna, prekära. Hvad som skulle förpliktiga individerna till offer och lydnad mot denna, var ju samhällsfördraget. Men huru kan en på frivillighetens grund hvilande öfverenskommelse mellan forntidens individer förpliktiga följande tidens? Äfven om man, — såsom ofta skedde — sökte komma ifrån denna svårighet genom att antaga ett oupphörligt förnyadt tyst samhällsfördrag, blir saken ej hjälpt. Hvad som skulle gifva samhällsfördraget förpliktande kraft gent emot individerna var ju naturreätten. Men verklig utkräfbar plikt skapas endast af juridisk rätt, d. v. s en rätt, som genom statens härskarmakt kan göras gällande mot tredskande individer, och naturreätten var ju förstatlig, utomstatlig! Hvad man kallade naturrätt är på sin höjd ett sedligt imperativ, och om individen skall underkasta sig ett sådant, beror af hans fria pröfning. Är nu ett på naturrätt hvilande samhällsfördrag statslifvets grund, så beror också individens statliga lydnads- och offerplikt ytterst på hans eget godtycke. Denna konsekvens drogs också af FICHTE, som under en af sina utvecklingsperioder uttryckligt proklamerade individens rätt att undandraga sig eller bryta samhällsfördraget och i och med det samma fritaga sig från det egna landets rättsordning. Därmed hade den naturrättsliga statsläran *teoretiskt* löpt ut i anarki; i stället för att ge en rationell grund för statslifvet, hvilket var afsikten, hade den lett till statsmyndighetens principiella upplösning. *Praktiskt* framträdde dess anarkiska konsekvenser i den franska revolutionens pöbelanarki. Å andra sidan visade revolutionens skräckvälde de fördärflika konsekvenserna för

personlig frihet, och säkerhet af den Rousseauska läran om folkviljans, d. v. s. den verkliga eller fingerade majoritetens suveräna makt, när denna lära trots sin teoretiska svaghet kän göras gällande i statslifvet; ja, ehuru riktad mot den Hobbeska härskarsuveräniteten, ledde den slutligen genom Napoleons plebiscitära envælde tillbaka i denna. Äfven i ett annat hänseende blef det Napoleonska väldet en deductio in absurdum af naturrätten. Om det statsbildande folket är en samling allmänmänskliga till sin ursprungliga natur osociala individer (naturtillståndets människor), blott förenade genom en godtycklig viljeakt, så hafva nationella egenheter ingen betydelse, höra till dessa fördömar, som upplysningen har att utrota, och det var därför en fullt berättigad konsekvens af naturrätten, när Napoleon, »Robespierre till häst», med genombrytande af de nationella skränkorna upprättade sin universalstat. Den kunde med rätta betraktas såsom ett steg till det naturrättsliga idealet: en hela jorden omfattande stat af individer, som, befriade från de skiljande nationella fördömar, återförts till naturtillståndets abstrakta förnuftighet och därmed funnit den sanna lyckan.

Hur det i själfva verket gick med folklyckan i det Napoleonska riket, behöfver ej belysas. Det var just de i detta gjorda erfarenheterna, som riktade uppmärksamheten på naturrättens grundläggande misstag, att den, när den ville förklara statslifvet ur människans natur, ej tog till utgångspunkt hvad som är människans verkliga natur: att vara samhällsvarelse, utan fiktionen om en samhällslös mänsklighet, det s. k. naturtillståndets. Man fick nu af en bitter erfarenhet lära sig, att nationalitet ej är ett godtyckligt påfund, utan en på grund af individens natur såsom samhällsvarelse hos honom inneboende nödvändig, på en gång bindande och stödjande bestämning, och att hvarje statskonstruktion, teoretisk eller praktisk, som ej tager hänsyn till denna *verklighet*, blir förfelad.

Denna lärdom var den drifvande kraften i den opposition mot naturrätten, som uppstod i början af 1800-talet. JOSEF DE MAISTRE, en af målsmännen för dess rent reaktionära flygel, för den så kallade restaurationspolitiken, riktade mot naturrättens abstrakta människotyp paradoxen: »Det finnes inga människor; jag har väl

sett fransmän, italienare, ryssar, men aldrig en varelse, som varit blott människa». Och en ännu ryktbarare koryfé för samma riktning, KARL LUDVIG V. HALLER, ställde dogmen om naturtillståndet på hufvudet, i det han förklarade, att det visst fanns ett naturtillstånd, men att detta ej var ett samhällslöst, prehistoriskt tillstånd, utan just samhällslifvet, som funnits under all historisk tid, efter som människans natur är att lefva i samhälle. Stark i kritiken, kom emellertid den rent reaktionära flygeln inom oppositionen mot naturrätten till korta, när den skulle uppställa ett positivt statsideal mot naturrättens folksuveränitet. Den hade ej då annat att bjuda på än en återgång till redan öfvervunna ståndpunkter: härskarsuveräniteten i teokratisk eller t. o. m. feodal form.

Men det framträdde en annan naturrätten bekämpande riktning, som ej stannade vid negation och reaktion, utan gaf ett nytt positivt uppslag: den *historiska skolan* — med rötter i EDMUND BURKES skrifter mot revolutionen, i Tyskland kommande till genombrott, då F. K. VON SAVIGNY 1814 utgaf sin broschyr: »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft», och i Sverige med H. JÄRTA och E. G. GEIJER såsom sina förnämsta representanter. Detta uppslag var upptäckten af ett annat folk- och samhällsbegrepp än det naturrättsliga: att med folk kan menas ej blott den lefvande generationen, utan ock en enhet af gångna, lefvande och kommande generationer, förenade genom sådant som naturlig härstamning, språk, kultur, historia och politisk organisation. Så Adam Müller 1808 under inflytande af Burke¹; 1818 skref Geijer (*Feodalism och republikanism*): »Omfattar samhället ej endast dem, som lefva med, utan äfven dem, som lefva efter hvarandra; gifves det, för att så säga, äfven ett samhälle på längden och ej endast i bredden, så skulle, för att blifva vid liknelsen, försöket att afskaffa den ena af samhällets naturliga dimensioner, genom sakens natur, nödvändigt misslyckas»; Järta skref 1824 (*Svar på allm. journalens anm.*): »En hop människor, lefvande tillsammans inom en gifven rymd vid en gifven tid, har man kallat *folk*, ehuru dessa förgängliga individer endast för ett ögonblick föreställa i världen den fortlefvande idé, som berörda ord

¹ Se denna tidskrift 1908 s. 140.

äfvén i det allmänna talet uttrycker», och den förlösande tanken i Savignys skrift var, att lagstiftning liksom andra kulturella företeelser ej äro isolerade skapelser af individer, utan, när de äga lifskraft, frukter af det *genom tiderna fortlevande* folkets utveckling.

Med detta *folkbegrepp* var möjlighet gifven äfvén till ett *statsbegrepp*, som kunde positivt öfvervinna det naturrättsliga och de af detta följande svårigheterna, men också i fördjupad form upptaga hvad som var dugligt i den naturrättsliga spekulationen. Enligt detta statsbegrepp är statsmyndighetens subjekt, den rätta suveränen, staten själf, folket, men ej naturrättens blott af de lefvande individerna bestående folk, utan den historiska skolans folk med sina rötter i forntiden och sina förhoppningar sträckande sig öfver en öofverskådlig framtid. Äfvén detta blir folksuveränitet, men af helt annat slag än naturrättens, och med denna olikhet sammanhänger en djupgående skillnad med afseende på statsändamålet. I stället för att tillgodose blott de lefvande individernas intressen blir detta ändamål nu att vårda det fortlevande folkets livsvillkor, således framför allt att betryggas dess framtid, hvilket emellertid ej innebär, att ingen hänsyn skall tagas till de lefvande individerna. Då äfvén dessa ingå i folketstaten i nu angifna mening, faller tillgodoseendet af deras intresse — åtminstone medelbart — äfvén under statsändamålet, men endast för så vidt sådant låter förena sig med det *fortlevande* folkets välfärd. Att härvid träffa det rätta måttet, så att ej framtiden offras för nuets fördelar, men å andra sidan de lefvande ej onödigtvis inskränkas och betungas med hänsyn till kommande släkten, är just statskonstens stora uppgift. Hvarje lefvande generation är de gångnas arftagare, men på samma gång vårdare för de kommandes räkning af det mottagna arfvet, och härmed är en rationell förklaring gifven till den offerplikt, som åligger hvarje lefvande generation i förhållande till de följande och som är så djupt rotad i människonaturen, att den äfvén under den naturrättsliga statsteoriens glanstid, då den teoretiskt underkändes, dock i praktiken fylldes af folken. Till denna plikts betryggande fördras emellertid en rättsordning, som förbinder de olika generationerna, och till följd häraf få lagarna en helt annan betydelse-

än enligt den naturrättsliga teorien: de angå ej blott den generation, af eller under hvilken de stiftats, utan äro normerna för det *fortlevande* folkets lif och därför bindande, tills de ändras på sätt den för detta lif städgade rättsordningen anvisar. På detta arftagande från släkte till släkte under statsordningens hägn beror ett folks kultur, och då denna således betingas af folkets hela historiska lif, måste den framträda i nationellt egenartade former, ej i den naturrättsliga upplysningsfilosofiens allmänmänskliga schablon. Fattar man staten på nu angifna sätt, kommer man också ifrån det problem, på hvilket den naturrättsliga spekulationen teoretiskt led skeppsbrott, problemet att finna en juridisk grund för statens härskarmakt. En sådan grund existerar helt enkelt ej och behöfs ej heller. När en afdelning af människosläktet har en så utvecklad samhörighetskänsla, att den vill eller låter förmå sig att vilja för all framtid lefva under en gemensam rättsordning och när denna realiseras, då födes en statsfolkspersonlighet. En sådan är lika litet som en mänsklig individ en juridisk skapelse, utan ett faktum, men när ett faktum af det ena eller andra slaget inträdt i vår värld, då kan det med lifvets kraft bli subjekt för rätt. Liksom den mänskliga individen för att bevara sitt lif och fylla sina uppgifter själfallet har makt öfver sina lemmar, så har också statsfolket själfallet och utan något juridiskt bemyndigande för sitt eget bestånd makt öfver sina lemmar: de i staten ingående individerna. Härigenom blir staten rättsskapande i förhållande till dessa. Dess härskarmakt öfver dem grundar sig sålunda ej på någon fingerad och omöjlig förstatlig juridisk rätt utan blott på statens *facticitet*. Lärån om samhällsfördraget kommer emellertid på detta sätt att innehålla en kärna af sanning. Ett samhällsfördrag i betydelse af en juridisk akt existerar ej, men man kan ju kalla samhällsfördrag den faktiska samhörighetskänsla, som för folkindividen är det samma som lifvet för människoindividen. Det är lifvet, som är förutsättningen för dennas rättssubjektivitet, men när en afdelning af människosläktet besjålas af så stark samhörighetskänsla, att den kan enas under en rättsordning, uppstår *ej blott förutsättningen* för ett rättssubjekt utan också eo ipso ett sådant (häri

ligger skilnaden), liksom detta subjekt upphör att vara till, om denna samhörighetskänsla försvinner (= statens undergång).

Denna statslära behöfver ej heller såsom den teokratiska och Rousseauska blifva doktrinär med afseende på statsformen. Då enligt den teokratiska statsläran monarken är själfva staten, kan den samma endast såsom berättigad erkänna monarkien, och då summan af de lefvande individerna (folket i naturrättslig mening) enligt den Rousseauska är själfva suveränen, måste den Rousseauska statsläran principiellt förkasta hvarje annan statsform än den, hvori de lefvande individerna eller deras majoritet ha oinskränkt makt öfver statslifvet. Är åter suveränen det under tidernas växling fortlevande enhetligt rättsorganiserade folket, så äro de vid olika tider lefvande människor, som å dettas vägnar utöfva statsmyndigheten, tydligen blott organ åt staten-suveränen, ej denna själf. Detta gäller lika väl, ifall makten utöfvas af den lefvande generationen i dess helhet, d. v. s. dess majoritet, som när den utöfvas af en monark. I intetdera fallet har maktutöfvaren någon principiell rätt till makten, och ej heller blir blott den regering berättigad, som grundar sig på ett med folket slutet härskarfördrag. Hvem som skall utöfva statens härskarmakt, framgår af statens gällande rättsordning, dess författning (oberoende af huru denna tillkommit; det kan ske genom ett härskarfördrag, men detta är ej nödvändigt¹), och författningen kan lämpas efter olika förhållanden. Formellt legitim blir då hvarje i gällande rättsordning grundad statsform och reelt den statsform, enligt hvilken under den förefintliga situationen statsorganen, de må vara af det ena eller andra slaget, bäst förmå tillgodose statsändamålet.

Också maktfördelningsläran blir då berättigad. Den är det *icke*, om maktutöfvaren identifieras med suveränen, ty då skulle en delning af statsmyndigheten upprifva den enhet och upphäfva den i det inre, åtminstone formellt, oinskränkta myndighet, hvarförutan suveräniteten ej vore suveränitet, staten ej stat. Fullkomligt följdriktigt har också »*la separation des pouvoirs*» ofta för-

¹ Härskarfördrag = en genom folkbeslut (omedelbart eller medelbart) åstadkommen författning. Se ofvan s. 271. Äfven en »oktrojerad» författning har bindande rättskraft.

kastats af såväl härskarsuveränitetens som den naturrättsliga folksuveränitetens bekännare. Men innebar staten (det fortlefvande rättslig organiserade folket) själf suveränitet, så upphäfvdes dennas enhetlighet lika litet som ett affärsföretags genom att sidoordnade organ få verka i dess tjänst. Just genom en sådan delning kan tvärtom den verkliga suveränens intressen skyddas mot fördärfliga förhastade beslut af dess organ.

Den nu skisserade teorien utgör hvad jag kallat: *det moderna statsbegreppet*. Den historiska skolan har, såsom sagdt, möjliggjort den genom sitt folkbegrepp, men den har ej klart formulerat den. Den använde t. o. m. stundom sitt folkbegrepp såsom grund för doktrinära läror, som stå i strid därmed, såsom då den godtyckligt förklarade vissa institutioner vara så organiska produkter af folkets utveckling, att de ej voro underkastade den historiska relativiteten utan sacrosanta. Det var den statsvetenskapliga spekulationen i slutet af 1800-talet, särskildt i Tyskland (O. Gierke, C. F. v. Gerber, A. Haenel, E. Bernatzik, P. Laband, G. Jellinek), som på grundvalen af den historiska skolans folkbegrepp utbildade det nya statsbegreppet.

Grundtanken däri kan sammanfattas på följande sätt: Staten består visserligen af individer, bildande ett folk, men ej blott af de samtidigt lefvande, utan af individerna från alla tider, under hvilka folket har statlig tillvaro, och dessa individer äro ej i förhållande till hvarandra ett löst aggregat, äro ej abstrakta osociala enheter, utan utgöra tillsammans en organisk, nationellt färgad enhet, hvilken visserligen lefver af deras lif men dock har en egen, öfver de särskilda individerna upphöjd tillvaro och därför också öfverindividuella uppgifter och kraf. Denna enhet kallas en *kollektiv- eller förbandsenhet* och är en *juridisk person* d. v. s. subjekt för rätt. Det kunna (liksom individer) äfven andra kollektiva enheter vara (t. ex. bolag, kommuner), men staten skiljer sig från dessa därigenom, att den rätt, hvars subjekt den är, består i en ursprunglig d. v. s. ej utifrån förlänad, utan blott i statens fakticitet grundad härskarmakt. En del af den moderna statsteoriens anhängare ser i denna statspersonlighet en organism med kropp och själ liksom den mänskliga organismen. Onekligen finnas likheter. Staten utgör en enhet i mångfald, påminnande om orga-

nismen och dess celler; liksom organismen företer den en egen utvecklingsprocess vid sidan af eller höjd öfver delarnas, och liksom denna verkar den genom organ, och allt detta erbjuder sådana analogier med organismen, att språkbruket spontant och långt före den moderna statsteoriens uppkomst, användt om staten från den naturliga organismen hämtade termer, t. ex. »statens organ», »statens själ», »statens organiska utveckling», »statens hufvud», »statslivets blomma». Å andra sidan hafva så tungt vägande invändningar rests mot organismteorien, att det torde vara säkrast att betrakta staten som en företeelse, som visserligen i åtskilligt liknar organismen, men dock hör till en annan kategori. Huru intressant frågan om denna kategoris beskaffenhet än må vara, så är den dock af mindre betydelse för statskunskapen, för hvilken det viktiga är att finna ett statsbegrepp, hvarur alla de faktiska statslivets företeelser kunna förklaras. Och härtill erbjuder den moderna statsteorien större möjlighet än någon föregående. Härmed är naturligtvis ej sagdt, att denna teori är vetenskapens sista ord. Lika litet inom statsvetenskapen som andra områden kan mänsklig forskning göra anspråk på att fullt lösa tillvarons gåta; den får nöja sig med approximativa och därför oupphörligt till förnyade försök eggande förklaringar. Men hvad jag anser mig kunna påstå är, att den moderna statsteorien sagt ett sista ord i förhållande till de ofvan berörda äldre teorierna. Detta hindrar dock ej, att dessa kunna fortleva och utöfva inflytande. Erfarenheter från andra håll vittna om öfvervunna kulturriktningars sega lifskraft. Hvilken makt är ej katolicismen ännu trots reformationen! Vi hafva ju också sett härskarsuveränitetläran lefva upp under 1800-talets reaktion, och i den tyska vetenskapen märkas ännu i dag dess efterdyningar, t. ex. hos C. Bornhak, ja i någon mån t. o. m. hos Laband (i hans lagstiftningsteori), och den moderna radikalismen lefver och rör sig ännu väsentligen inom den naturrättsliga folksuveränitetlärans idékrets. Det ena som det andra är emellertid blott gengångare af åskådningar, hvilkas ohållbarhet blifvit både af erfarenhet och vetenskap ådagalagd.

**Försök till en historisk belysning af uttrycket
”bekänna den rena evangeliska läran”
i 28 § Regeringsformen.¹**

Af

Israel Myrberg, jur. kand.

Under medeltiden torde i allmänhet ej hafva funnits något stadgande för ämbetsmän att tillhöra någon viss religion. Alla — utom de hedningar, som ännu kunde finnas i landet — tillhörde den romersk katolska kyrkan. Det var först protestantismen och brytningen mellan protestantismen och katolicismen, som framkallade föreskrifter i detta afseende, föreskrifter, som synas för våra förhållanden intoleranta men som böra bedömas med hänsyn till den tid och de omständigheter, hvarunder de tillkommit.

I sin år 1594 afgifna konungaförsäkran lofvade konung Sigismund att han uti intet kall och ämbete, »anten wart Rådth här i Swerige, Cant-zelij, Rekning Cammar, befallninger på landet eller annorstädes här i Rijket», ville bruka katoliker, »uthan the som äre af then Augsburgiske bekennelse». För att afvärja de försök, Sigismund gjorde att trots sitt löfte låta betjäna sig af katoliker här i riket, öfverenskommo Sveriges Rikes ständer i sin förening om religionen den 21 oktober 1595 på riksdagen i Söderköping, att den, som efter konungens kröning affölle från den antagna statsreligionen, skulle hafva förverkat sitt arf och vara skild från fäderneslandet, samt att han icke finge insättas i något andligt eller världsligt kall. Och i det följande dag utfärdade riksdags-

---

¹ Denna uppsats är till största delen författad 1907.

beslutet förekom följande bestämmelse: »thernäst — — — bevillie och samtyckie wij, at — — — eij heller andre leek Personer, aff then eller annan secte, som icke kommer öfwer eens medh vår almennelige Religion, tilstådjes til någre Rijkzens Embeter, högre eller lägre, och för then skuld icke någon löhn eller besoldning här af Rijket böör och skal efterlåtes, uthan igenkalles, dock så länge the sigh stille och rolige förhålle alltingz uthan stempling och andres unges eller gambles förförelse, mage the niute Sweriges Lagh, Privilegier och Friheter, effter Konungens försäkring, och som thet i Upsala i then sidste Konunglige Cröning war samtyckt och efterlåtidt. Befinnes annet — — — blefwe therföre näfste och i lijke måtte medh the andre förwijste». Detta riksdagsbeslut blef »uthi alle sine Puncter» bekräftadt genom riksdagsbesluten i Arboga den 5 mars 1597 och i Uppsala den 20 februari 1598. Huru sträfvandena från Sigismunds sida att arbeta för katolicismens återinförande misslyckades och huru han själf därunder förlorade sin krona äfvensom huru själen i motståndet mot honom, hertig Karl, i stället blef konung, behöfva vi icke omnämna. Karl var, som bekant, mycket höjd för den reformerta läran. Man var därför angelägen att äfven gent emot honom värna den lära och den tro, man ansåg riktig, och Karl höjde sig för dessa sträfvanden.

Från Karl IX:s regering hafva vi att anteckna först hans svar på Rikens ständers besvär den 11 november 1602, däri konungen, på ständernas begäran att i rikets råd skulle brukas svenske män, som med ständerna i religionen enige vore, förklarade, att han visste icke någre därtill vara tjänligare än dessa personer. Därefter tillägges: »Hvad deras religion tillkommer så förser H. F. N. sig att the uthi religionen skole ware rene och medh the andre ständer eens. Men hwar ther än är något twifelmåhl, då måge Rijkzens ständer taga dem till förhöör och ransakning.» Och i Norrköpings arfsförening af den 22 mars 1604 förekommer följande stadgande: »Och på thet at tilfalle til sådant — — — förtaghit, så skal ingen som aff någon annan religion är, en then som nu bemält är, häruthi Rijket blifwe leden eller i något Kall och ämbete brukat, uthan såsom om arffursterne förmält är, at hwilken aff them som falla ifrån Gudz klara och

saliggörande ord han skal hafwa sin Arfsrätt til Rijket forwärkat, så skal och twert om igen then som aff Rijkens Inbyggjare faller ifrån wår Christelige Religion, som nu bemält är, hafwe förwärkat sitt godz under näste Frender och förwijses aff Rijket, på thet han icke må hafwa tillfälle sitt förgifft uthspy.»

Under det följande tidehvarfvet hände det stundom att i svensk statstjänst — af samma anledning, man däri använde icke svenskar — användes personer icke tillhörande lutherska läran. Härtill bidrogo landets brist på dugligt folk att häfda dess ställning som stormakt, den beröring med utlandet, hvori Sverige kom under de ständiga krigen, samt rikets besittningar i Tyskland och i Östersjöprovinserna. Emellertid kvarstodo de restriktiva bestämmelserna i full kraft. I Gustaf II Adolfs konungaförsäkran den 31 december 1611 lofvar Konungen: »Att ingen som af någon annan Religion är, thet ware sigh Papistisk, Calvinisk, Anabaptistisk eller någon annan, än then som förbemält är, må blifwa brukat i någhot Rijkens Embete, anten i Rådih, på Slott och Befästningar, i Landz och Hoff Regering, mycket mindre uthi thet Andelige Ståndet till Biskopar, Professores, Kyrkioherdar eller Skolemästare satte warda, dock ther någre uthlänske Priwatz Personer wore, som med annan Religion funnes, kan them för Handel och Wandel som Krigsakernas skul, icke wägras att wistas och theras Handel och Näring här i Rijket laghligen bruka, medhan the sigh stilla och roligen förhålla, sin willfarelse icke uthsprijda, och Wår Religion och Gudztjänst, hwarken medh Ord eller Gerningar icke förtala eller försmäda. — — — Men then som något annat kan öfverthyes, ther will wij tillbörlighen straffa låta.»

I 1634 års regeringsform stadgas uttryckligen såsom en allmän plikt för alla rikets ämbetsmän att tillhöra statskyrkan. I nämnda regeringsform förekommer det bekanta stadgandet: »Medan eenigheten i Religionen och den rätta Gudztjensten är den krafftigaste grundwal till ett lofligit, samdräcktigt och wahrachtigt Regemente, så skall här effter såwähl Konunger som alle Embetsmän och Undersåter här i Rijket först och främst blifwa wid Gudz rena och klara ord såsom thet i the prophetiske och Apostoliske skrifter författat, uti Christelige Almennelige Symbolis, Lutheri Catechismo, den oförändrade Augsburgiske Confession förklarad

och i Upsala Consiliis, samt förre Rijkzens Beslut och förklaringar der öfver stadgat är.»

Äfven drottning Kristina lofvar i sin konungaförsäkran den 7 december 1644, att hon icke vill befordra eller låta befordra till »kall och ämbeten i Rijket och thes underliggiande Provincier» dem som äro af annan religion. »Dock», tillägges det, »Krijgztjänsterné undantagne, så ock at them som sigh stille förhålle, at må wistas och handla i landet, så länge the sigh hålla innan om rolighets skranker.»

Karl X Gustafs konungaförsäkran den 6 juni 1654 innehöll i förevarande afseende följande stadgande: »Til thet Andra, Ingen, som af annan Religion är, det ware sigh Papistisk, Calvinistisk, Photiniansk, Anabaptistisk eller någon annan än den som förbermält är, enkannerligen den sigh til uppenbar ogudachtigheet och förargeligh Atheismum slår ock merkja låter, skal måge brukas i något Rijkens Embete, anten i Rådih, i Collegierne, på Slott och Fästningar, i Land och Städens Regeringar, hwarken i högre eller mindre kall, mycket mindre skole sådane lijdas eller brukas uthi Kyrkjewäsende, eller Ungdoms uptucktan, Information och scholewäsendet, enkannerligen at ingen som af annan Religion finnes än i förre Artiklar beskrifwen står skal förordnas eller brukas til Biskop, Superintendent, Hof-Predikant, Professor i Academierna eller Gymnasierna; Kyrkjoherdar i Städerna och på Landzbygden, Scholemästare eller i andra Läro-Embeten och Ungdoms eller Åhörars Information, det ware sigh i Barne-Scholor eller privat huus; Så at Gudz Församling i Fäderneslandet och dess underliggjande Provincier må reen oturberat, och i een stadigh enigheet til Gudz Nampns ähre, Församblingenes upbyggelse, och vår och Rijkens wälfärd erhållen warda.»

Huru angelägen man var att gent emot drottning Kristina, hvilken som bekant efter tronafsägelsen öfvergick till katolicismen, värna bestämmelserna om ämbetens och tjänsters besättande med personer, tillhörande den lutherska läran, framgår af prästerskåpets svar till drottningens memorial den 9 oktober 1660, enligt hvilken det skulle stå drottningen fritt att själf till generalguvernör i de för henne till underhåll anslagna länder utse en svensk man af Sveriges rikets råd, hvilken »tå uthi Hennes K. M:tz nampn macht

hafwer att sättja och confirmera alla Civil Betjante uthi förbem:te . . . . . länder; dock aldrig någon som icke är af Wår rätta reena Lutherska religion», dels ock af drottningens revers »att intet praetendera någon Arfsrätt till Riket» af den 19 november 1660; enligt hvilken hon förband sig icke vilja af världsliga ståndet någon till sin tjänst förordna, som icke vore af den Augsburgiska bekännelsen. I detta sammanhang kan äfven hänvisas till Biskopens och prästerskapets af Västerås betänkande den 9 oktober 1660 liksom Secreta Utskottets bifsked och Beslut den 23 augusti 1664.

Enligt Stockholms riksdags beslut den 27 augusti 1664 stadgades, att om någon af ridderskapet och adeln, som vunnit medborgarrätt i Sverige, men är af »en different religion», desslikes låte uppfostra sina barn i en annan religion än »den rena oförändrade wår rätta religion», skulle barnen förlora »jus civitatis», »och dhess föruthan ingen tjänst i Rijket kunna bekläda, hwilket sigh allena extenderar til följande tijder och härefter bör observerat blifwa.»

I nu ifrågavarande afseende öfverensstämde den af Karl XI den 18. december 1672 afgifna konungaförsäkran med den af Karl X Gustaf afgifna. Enligt 1686 års kyrkolag skulle enligt 1 kap. 1 § alla i Sverige och därunder liggande länder bekänna sig till lutherska läran. Nämda paragraf hade följande lydelse: »Uti vårt Konungarike och thess underliggande länder, skola alla bekänna sig; endast och allena, til then christelige Lära och Tro, som är grundad uti Guds heliga ord, thet gamla och nya Testamentets Prophetiske och Apostoliske skrifter, och författad uti the tre hufvud-symbolis: Apostolico, Nicaeno och Athanasiano, jämväl uti then oförändrade Augsburgiska bekännelsen af år 1530, vedertagen i Upsala Concilio 1593, samt uti hela, så kallade, Libro Concordiae förklarad; Och alle the, som uti Läroståndet, vid Kyrckor, Academier, Gymnasier eller Scholar, något Embete tillträda, skola vid ordinationen, eller tå the någon gradum antaga, med liflig Ed til thenne Lära och Trosbekännelse sig förplicketa.» Trots det envælde, Karl XI förstått tillvinna konungamakten, sökte konungen själf i detta fall, så vidt på honom ankomme, följa lagen. Också visa de af honom utfärdade resolutioner och författningar detsamma. Exempelvis innehåller konungens resolution

på ridderskapets och adelns besvär den 29 november 1680 följande: »Att så Häradshöfdingarne som Lagmännen eller theras nogsampt befullmecktigade substituter sampt andre K. M:tz Betjante, så högre som lägre af den Lutherske Religionen måge wara; det bijfaller Kongl. M:t i nåder alldeles, äfwen som K. M:t hwad här emoot kan finnas wara förelupit, wil låta ändra.»

Ulrika Eleonora lofvade i sin konungaförsäkran den 21 februari 1719 att sådana som vore af annan religion än den omförmälda, enkannerligen de, som slöte sig till uppenbar ogudaktighet, och »förargelig atheismus» skulle ej brukas i något ämbete i riket, hvarken andligt eller världsligt, högre eller lägre, mycket mindre till ungdoms upptuktan och skolväsendet. Likartad konungaförsäkran afgaf Fredrik I den 22 mars 1720. Han lofvade nämligen att ej någon af annan religion, af hvad namn den vara kunde, än den omförmälda, enkannerligen den, »som slår sig till uppenbar ogudacktighet och förargerlig Atheismum», finge brukas till något »hwarken werldsligit eller andeligt, högre eller lägre ämbete i Riket, mycket mindre till Ungdoms uptucktan och skoleväsendet.» I Regeringsformen den 21 februari 1719 stadgades: »Till Enighetens i Religionen och den rätta Gudstjänstens bibehållande, förblifwa Riksens Ständer wid förra Religions stadgar ock besluter, samt Kyrkio-Lagen af år 1686, så at Kyrkiornes rätt bör styrkias, oskaddan allan Konungsligan rätt, Kronones ock all Sweriges Allmoga.» Motsvarande stadgande förekommer i Regeringsformen den 2 maj 1720 och är af följande lydelse: »Til den såwäl igenom förre besluter, som Kongl. Maj:ts försäkran, tillsagde Ren och Enighetens i Religionen samt den rätta Gudstjänstens bibehållande, förblifwa Riksens ständer wid förre Religionsstadgar och Besluter, samt 1686 års Kyrckio-Lag, så at Kyrckior nes rätt bör styrckias, oskadda allan Konungsligan rätt, Kronones och all Sweriges Allmoga.» Enligt privilegier för »Biskoppar och samtelige Prästerskapet i Swerige och dess underliggande Landskaper» den 16 oktober 1723 skulle ingen, som icke vore af lutherska läran eller den vedertaga ville »här Inrikes brukas i något ämbete, mindre andeligt eller wid skolar».

Adolf Fredrik lofvade i sin försäkran den 26 mars 1751, att han skulle styra riket efter Sveriges lag, den redan besvurna RF:n

jämte Konungens år 1743 till Rikets Ständer utgifna edliga försäkring. I sin konungaförsäkran lofvade han att »ingen af annan religion, än den, som förbemält är, eller af sådan, som är med svärmeri besmittad, mindre någon, som sig till uppenbara ogudaktighet och förargeligt Atheisterie står och märka låter, skulle brukas i något Riksens ämbete eller tjänst, antingen i Råd, vid Kongl. Maj:ts hof, i Collegier, på Slott och fästningar, i land och städers styrsel, hvarken i högre eller lägre Kall: Aldraminst i Kyrko- eller skoleväsendet, eller Ungdomens uptuktan.» Vidare heter det: »Enkannerligen skal ingen som af annan Lära finnes, förordnas eller brukas til Biskop, Superintendent, Hof-Predikant, Professor vid Academieerne, Lector wid Gymnasierne, Kyrkoherde eller Comminister i Städerne eller på Landsbygden, Schole-mästare, eller i andra Läro-ämbeten och Ungdomens eller Åhörarnes information, det vare sig i Barna-Scholar eller private hus, så at Guds Församling i Fäderneslandet och de underliggande Provincier, må ren, oanfäktad och i en stadig enighet, til Guds namns ära, Församlingens upbyggelse, samt Rikets välfärd behållen varda . . . Detta vil K. M. Riket och dess underliggande Provincier hålla och handhafwa, samt ej något själfsväld enom eller androm tillstädja, emot Förordningarne, särdeles 1655 års Religionsstadga och Kyrko Ordningen.»

I sin den 15 mars 1771 afgifna konungaförsäkran lofvade Gustaf III att styra riket, som Sveriges besvurna lag, och den af Konungen redan besvurna regeringsformen af år 1720 förmå. Dessutom lofvade Konungen den 4 mars 1772 följande: »Ingen af annan religion än den som förbenämnd är, eller af sådan, som är med villosatser besmittad, fritänkeri och gudlöshet, skal brukas i något Rikets Embete eller Tjänst, antingen i Råd, Collegier, wid Wårt Hof, på Slott och Fästningar, i Land och Städers styrsel, hvarken i högre eller lägre Kall och sysslor. Icke heller skola sådane någonsin lidas uti Prediko-Embetet och wid Scholae-werket til Ungdomens handledande och uptuktan. Således skal ock ingen som finnes vara af annan Lära, än uti föregående paragraf beskrifven står, förordnas eller brukas til Biskop, Superintendent, Hof-Predikant, Professor wid Academieerne, Lector wid Gymnasierne, Kyrkoherde eller Comminister i Städerne eller på Lands-

bygden, Scholae-mästare eller i andre Läro-Embeten til Ungdomens och Åhörarnes underwisning det ware sig i Barne-Scholar eller enskilte hus; Så at Guds Heliga Ord och vår Sanna Lära i Fäderneslandet och de underliggande Provincier må ren och oanfäktad och i en stadig-enighet, til Guds Namns ära, Församlingens uppbyggelse samt Rikets wälfärd, erhållen warda». Vidare heter det: »Hwad sålunda föreskrifwet är, will Wi i Riket och des underliggande Provincier hålla och handhafwa, samt ej något själfswäld enom eller androm tilstådja emot Förordningarne, särdeles 1655 års Religionsstadga och Kyrko-Ordningen; Och böra fördenskull alle Rikets Embetsmän, högre eller lägre, så å Landet som i Städerna derå hafwa et flitigt och noga inseende.»

I den 21 augusti 1772 utfärdade regeringsformen följande stadgande: »Enigheten i Religionen och den rätta gudstjänsten är den kraftigaste grundvalen till ett lofligt och varaktigt regemente; så skall härefter, som tillföre, så wäl Konungen, som alla ämbetsmän och undersåtare i riket, först och främst blifwa wid Guds rena och klara ord, såsom det uti de prophetiske och apostoliska skrifter författadt, uti Christliga symbolis, Lutheri Catechismo, den oförändrade augsburgska Confession förklaradt, och i Uppsala Concilio, samt förre riksens beslut och förklaringar däröfwer stadgadt är, så att kyrkans rätt bör styrkas oskadd alla konungens rätt, kronans och all Sveriges allmoga.»

Ifrågavarande villkor för att vara ämbetsman upphäfdes sedermera icke genom de af Gustaf III för främmande trosbekännare utfärdade religionsfrihetsförfattningar. Så stadgades exempelvis i Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse den 24 januari 1781 bland annat följande: »Riksens ständer hafva i underdånighet förbehållit sig:

»1:o. Att de af främmande religion, som vilja hit i riket inflytta att härstädes bygga och bo, ej moget under någon förvändning antagas i Rikets högre eller lägre embeten och sysslor. . . . . Uti dessa vilkor hafver K. M. väl redan ingått, men aktar icke desto mindre nödigt, att dem härmed ytterligare stadfästa, ... Däremot vill K. M. för nu och tillkommande tider, dem i nåder bevilja:

1:o. Att, såsom ofvan förmält är, njuta alla medborgerliga

fri- och rättigheter, den undantagen, att i rikets ämbeten och tjänster eller som riksdagsmän nyttjade varda; hvilken förmån dock icke vägrats deras barn, så snart de öfvergå till Lutherska församlingen.»

Något särskildt stadgande i denna fråga innehåller ej Förenings- och Säkerhetsakten af den 21 februari och 3 april 1789, men villkoret fortfor att gälla under både Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs regeringar.

Det s. k. Håkanssonska grundlagsförslaget innehöll ingen uttrycklig bestämmelse om att ämbets- och tjänstemän skulle tillhöra någon viss trosbekännelse. Men af stadgandet i 5 §, att konungen skulle utnämna och befordra »af *infödde svenske* män till alla de tjänster, högre och lägre,», hvilka vore af den egenskap att de med konungens fullmakt försåges, samt af den tidens stränga straffbestämmelser mot affall från den rena evangeliska läran samt spridande af lärosatser stridande mot samma lära, följde, att inga andra kunde komma i fråga vid besättandet af dylika ämbeten än sådana som tillhörde den rena evangeliska läran.

I 1809 års grundlag hade 28 § ursprungligen följande lydelse: »Konungen äger at i Stats-Rådet utnämna och befordra infödde Swenske Män til alla de Embeten och Tjenster inom riket, högre och lägre, hwilka äro af den egenskap, at Konungen Fullmagter derå utfärdar, dock böra vederbörande förut med Förslag hafwa inkommit, der sådane hittills ägt rum; Ware likväl Konungen obetaget, at uti Militaira Embeten nyttja Utländske Män af sällsynt skicklighet; men icke til Commendanten i Fästningarne. Konungen fäste, wid alla befordringar, afseende endast å de sökandes förtjenst och skicklighet, men icke på deras börd. Til Stats-Ministrar, Stats-Råd, Justitie-Råd, Stats-Secreterare samt alle andre Civile Embetsmän inom Riket och Domare må sådane Män endast nämnas, som äro af den rena Evangeliska Läran.» I uttrycket: »infödde Swenske Män» måste af skäl, som ofvan anförts i fråga om motsvarande uttryck i 5 § af Håkanssonska förslaget, anses ligga att de skulle tillhöra den rena evangeliska läran. I detta sammanhang anse vi oss böra framhålla, att först år 1860 medgafs rätt för svenskar, som voro infödde, att öfvergå till främmande kristen religion. Detta kraf på anslutning till den rena evangeliska läran,

hvilket kraf ej hade afseende å utlänningars anställning i svensk krigstjänst, har längre ned i paragrafen upprepats för bl. a. alla civila ämbetsmän och domare i riket. Själfklart är att krafvet måste alldeles särskildt hafva gällt för ecklesiastika ämbetsmän. 1809 års Konst. utskott föreslog vissa ändringar i 28 § af den nyss antagna regeringsformen, hvilka afsågo att bereda lättare tillträde till statstjänst för utlänningar. Sådana skulle enligt hvad som då föreslogs utländske lärde af utmärkta kunskaper och förtjänster kunna befordras till sysslor vid akademierna samt utlänningar antagas till språk- och exercitiemästare samt idkare af de fria konsterna; från den ämbets- och tjänstemän i allmänhet stadgade skyldighet att tillhöra den rena evangeliska läran skulle enligt förslaget undantagas språk- och exercitiemästare samt idkare af de fria konsterna.

Ifrågavarande förslag blefvo emellertid förkastade af 1815 års riksdag. Af denna riksdags konstitutionsutskott blef emellertid samma förslag i hufvudsakligen samma ordalag som förut framställt i anledning af en vid riksdagen väckt motion. Förslaget bifölls vid 1818 års riksdag af Ridderskapet och Adeln men afslogs af de tre ofrälse stånden.

Härefter synes frågan om ämbets- och tjänstemäns skyldighet att bekänna den rena evangeliska läran ej hafva blifvit föremål för någon behandling från riksdagens sida förrän under riksdagen 1850—51. Vid denna riksdag föreslog konstitutionsutskottet två alternativa förslag till tillägg till 28 §, afseende att bereda för utlänningar tillträde till vissa statstjänster i landet. Enligt det ena af dessa alternativa förslag, hvilket af samtliga stånden förklarades hvilande, berättigades konungen att »efter vederbörandes hörande eller uppå deras framställning till lärarebefattningar vid universiteterna, de theologiska läraretjänsterna likväl undantagna, såsom ock till lärare- och andra beställningar vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst äfvensom till läkarebefattningar kalla och befordra äfven utländska män af utmärkt förtjänst, de där den rena evangeliska läran bekänna». Detta förslag antogs af samtliga stånd vid nästföljande riksdag och blef den 27 november 1854 af Kongl. Maj:t sanktionerad. Enligt det andra alternativet, som i fråga om utlänningars rätt till ämbeten —

fränsedt deras trosbekännelse — hade samma innehåll som det förra alternativet, skulle till civila ämbetsmän inom riket, domare och innehafvare af de theologiska och juridiska lärarebeställningarna vid rikets universitet endast kunna nämnas män, som voro af den rena evangeliska läran; med dessa undantag skulle till andra lärarebeställningar vid universiteten samt till lärarebeställningar och andra tjänster vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst äfvensom till läkarebefattningar kunna nämnas äfven bekännare af annan troslära än den rena evangeliska. Konstitutionsutskottet ansåg lärarebeställningarna inom de theologiska och juridiska fakulteterna böra utgöra ett undantag från den för främmande trosbekännare enligt förslaget medgifna rätten att erhålla tillträde till vissa statstjänster i anseende därtill, att de läroämnen, som tillhörde dessa fakulteter, med statskyrkan inom vårt land hade ett vida närmare samband, än lärostolarna inom de två andra fakulteterna. Detta förslag föll i förstärkt konstitutionsutskott. Vid följande riksdag föreslog konstitutionsutskottet att bekännare af annan troslära än den rena evangeliska skulle kunna utnämnas till lärarebefattningar vid universiteten, med undantag af de theologiska och juridiska, äfvensom till lärarebeställningar och öfriga tjänster vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst äfvensom till läkarebefattningar. Till stöd för detta förslag anförde konstitutionsutskottet bland annat: »Frågan, för hvilka ämbeten och tjänster det borde stadgas såsom ett oeftergifligt villkor, att deras innehafvare bekände den rena evangeliska läran, kunde rätteligen icke bedömas efter annan grund än afseende på föremålen för tjänstemannens verksamhet och i hvilken mån dessa ägde beröring med religionsundervisningen och de för religionsvården nödiga anstalter, äfvensom huruvida tjänstemannen särskildt i och för sin befattning måste stå till andra personer i sådant förhållande, att det icke kunde på ett för samhället tillfredsställande sätt iakttagas, därest han byllade en från samhällets skiljaktig troslära». Äfven detta förslag föll efter omröstning i förstärkt konstitutionsutskott, då i stället antogs att hvila till följande riksdag ett förslag, enligt hvilket konungen skulle äga utnämna till lärarebeställningar och öfriga tjänster vid inrättningar för slöjd eller skön konst äfvensom

till läkarebefattningar äfven »bekännare af annan troslära än den rena evangeliska». Detta förslag föll emellertid vid 1856—58 års riksdag, då det af två stånd förkastades. Anledningen härtill torde hafva varit fruktan för proselytmakeri. Förslaget återupptogs emellertid af konstitutionsutskottet vid 1859—60 års riksdag, då det efter omröstning i förstärkt konstitutionsutskott blef antaget att hvila till påföljande riksdag, som med samtliga stånd godkände detsamma. Förslaget erhöi därpå Kungl. Maj:ts sanktion den 20 januari 1863.

Vid 1865—66 årens riksdag antogs att hvila följande förslag till ändrad lydelse af 28 § R. F: Konungen «äger . . . på deras börd. Till domare, till ecklesiastik ämbets- eller tjänsteman, till lärare i folkskolorna eller vid elementarläroverken, samt till lärare i religion, filosofi eller historia vid universiteterna må ingen nämnas som ej är af den rena evangeliska läran. Till öfriga ämbeten och tjänster, med det undantag i afseende å Stats-Rådets Ledamöter, som i 4:de § af denna grundlag är stadgadt, må bekännare af annan kristen troslära, äfvensom af den mosaiska, kunna utnämnas. Hvarje Departements-chef . . . höra. 2. Konungen äger . . . utnämnas». Ur konstitutionsutskottets motiv till detta förslag må här meddelas följande utdrag. »För utskottet återstår nu att närmare angifva hvilka allmänna befattningar, enligt utskottets åsikt, böra uteslutande förbehållas den rena evangeliska lärans bekännare. I afseende å Stats-Rådets ledamöter är sådant uttryckligen stadgadt i 4:de § Regeringsformen, och utskottet anser intet skäl vara för handen att häri föreslå någon ändring. Tydligt är ock att samma förbehåll måste äga rum beträffande alla befattningar, som äga beröring med religionsundervisningen och religionsvården. Då äfven på rättsskipningens behöriga utöfvande bekännandet af en annan troslära än statskyrkans kunde anses, åtminstone i vissa fall, äga ett störande inflytande, torde nämnda förbehåll jämväl böra utsträckas till domareämbeten. Likaledes synes, i en för hela samhället så viktig angelägenhet som barnauppfostran, nödig varsamhet påkalla, att lärartjänsterna i folkskolorna och vid elementarläroverken icke må tillsättas med andra än den rena evangeliska lärans bekännare, på det hvarje farhåga för en inverkan från lärarnes sida i en för

statskyrkan skiljaktig riktning må undanrödjas. Vid universiteten åter, äfvensom vid andra läroanstalter, där åtminstone de flesta lärjungarne redan före deras inträde vid läroverket blifvit konfirmerade samt icke stå i den trägna och nära beröring med lärarne, som i folkskolorna och vid elementarläroverken, synes en sådan inverkan vara mindre att befara. Också är redan . . . tillträde öppnadt för andra, än bekännare af den rena evangeliska läran, till lärarebeställningar och öfriga tjänster vid inrättningar för slöjd och skön konst, äfvensom till läkarebefattningar, och sådant synes äfven af samma skäl böra lämnas till de flesta lärareplatser vid universiteten, med undantag likväl, utom för dem, som afse religionsundervisningen, jämväl får läraretjänsterna i filosofi och historia, i anseende till det närmare sambandet mellan dessa läroämnen och den förra».

Detta förslag föll emellertid vid 1867 års riksdag. De anmärkningar man härvid riktade mot förslaget voro, bland annat, att vissa ämbetsmän, som bort vara undantagna, ej blifvit det, t. ex. professorer i de österländska språken, universitetskanslern, landshöfdingar, folkskoleinspektörer och lärare vid folkskoleseminarierna. Allmänheten skulle med missnöje mottaga detta förslag, som dessutom vore förhastadt m. m. Man vore äfven rädd för judarna. Vid samma riksdag väcktes emellertid åtskilliga motioner i syfte att underlätta för främmande trosbekännare tillträde till statstjänst. I första kammaren föreslog W. Nisser att vid befordringar afseende ej skulle fästas vid vederhörandes börd eller religionsbekännelse; dock så att trosbekännelsen aldrig finge sättas i uppenbar strid med tjänsteplikten, hvadan i synnerhet till prästerliga ämbeten och tjänster endast finge nämnas män af den rena evangeliska läran. A. F. Beckman föreslog en förändring af paragrafen i syfte att till domareämbete, ecklesiastika ämbeten eller tjänster, lärare- eller föreståndareplatser vid statens anstalter för lärares bildning, elementarläroverket eller folkskolan, lärarebeställning i theologisk vetenskap, kyrkorätt, filosofi eller historia vid rikets universitet, äfvensom till andra här icke uppräknade ämbeten eller tjänster, hvilkas innehafvare genom allmän lag eller särskilda föreskrifter vore förpliktade att ägna tillsyn eller vård åt svenska kyrkans, elementarläroverkets eller folkskolans verk-

samhet, icke finge befordras eller utnämnas den, som icke vore af den rena evangeliska läran, men att till öfriga ämbeten och tjänster med det undantag i afseende å statsrådets ledamöter, som i 4 § af regeringsformen vore stadgadt, finge bekännare af annan kristen troslära än den evangeliska, äfvensom af den mosaiska, kunna befordras och utnämnas. — I andra kammaren föreslog herr C. F. Ridderstad ändringar i samma syfte i 4 och 28 §§ R. F. I 4 § skulle enligt förslaget föreskriften för statsråd att tillhöra den rena evangeliska läran inskränkas till att omfatta endast chefen och föredragande statsrådet för ecklesiastikdepartementet. I 28 § föreslogs ett tillägg till 1 mom. 28 § R. F. af följande lydelse: »Till ecklesiastik ämbets- eller tjänsteman, till lärare i religion och kyrkohistoria vid universiteterna äfvensom till lärare i enahanda ämnen i folkskolorna och vid elementarläroverken, må ingen nämnas, som ej är af den rena evangeliska läran. Till öfriga ämbeten och tjänster, med det undantag i afseende å statsråd i Ecklesiastik-departementet, som i 4 § af denna grundlag är stadgadt, må bekännare af annan kristen troslära, äfvensom af den mosaiska, kunna utnämnas». Jämväl herr S. Ribbing föreslog i en inom andra kammaren väckt motion en sådan ändring af 28 § R. F., att till prästerlig befattning, till domareämbete samt till lärarebeställning vid folkskolorna, folkskollärarseminarierna, elementarläroverken äfvensom i teologisk vetenskap, filosofi eller historia vid universiteten ingen finge nämnas, som ej vore af den rena evangeliska läran, men att till öfriga ämbeten och tjänster, med det undantag i afseende å statsrådets ledamöter, som i 4 § R. F. vore stadgadt, bekännare af annan kristen troslära, äfvensom af den mosaiska, skulle kunna utnämnas.

I anledning af dessa motioner föreslog konstitutionsutskottet, att 28 paragrafen skulle erhålla följande ändrade lydelse: »1:o Konungen äger . . . deras börd. Till prästerligt ämbete eller till annan tjänst, hvarmed är förenadt åliggande att meddela undervisning i kristendom eller theologisk vetenskap, kan endast den utnämnas, som bekänner den rena evangeliska läran. Till alla öfriga ämbeten eller tjänster, med det undantag, i afseende å Stats-Rådets ledamöter, som i 4 § stadgas, må bekännare af annan kristen troslära, äfvensom af den mosaiska kunna nämnas;

dock må icke någon, som ej tillhör den rena evangeliska läran, såsom domare eller innehafvare af annan tjänst deltaga i handläggning eller afgörande af fråga, som angår religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom den svenska kyrkan. Hvarje departements-Chef . . . . höra.

2:o Konungen äger . . . . utnämnas».

Förslaget motiverades af konstitutionsutskottet bland annat på följande sätt. Icke blott rättvisan mot de främmande trosbekännare, som åtnjöte svensk medborgarerätt, utan äfven omtanken om fosterlandets bästa fordrade, att dessas uteslutande från de flesta allmänna befattningar upphörde. Rättmätigheten af deras anspråk på ett friare tillträde till statens ämbeten och tjänster hade ock blifvit mer och mer erkändt; och att detta erkännande dittills ej vunnit vidsträcktare tillämpning i grundlagen torde mindre haft sin anledning i ett underkännande af dessas svenska medborgares rätt i berörda hänseende i allmänhet, än i de betänkligheter som mött i afseende å samma rätts omfattning samt i svårigheten att kunna med erforderlig tydlighet bestämma gränsen för de rättigheter, man ansett sig kunna medgifva dem. Undantag från främmande trosbekännares tillträde till statstjänster borde föranledas endast däraf, att antingen den troslära, hvilken ifrågasvarande personer tillhörde, innefattade lärosatser, som för dess bekännare gjorde en verklig anslutning till staten i medborgerligt hänseende omöjlig — i detta afseende borde dylikt tillträde vägras andra icke kristna trosbekännare än judarna, t. ex. mormonerna, som omfattat läror, som vore med våra medborgerliga förhållanden oförenliga — eller att befattningen vore af den beskaffenhet, att skiljaktigheten i trosbekännelse kunde äga inflytande å dess behöriga utöfning. I detta afseende vore det tydligt, att ett sådant tillträde icke kunde lämnas till prästerliga ämbeten eller andra befattningar, med hvilka vore förenad skyldighet att meddela undervisning i kristendom eller theologisk vetenskap, hvaremot den omständigheten att handläggning eller afgörande af frågor rörande religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom svenska statskyrkan mera tillfälligt inginge bland de åligganden, som tillhörde en domare eller annan befattning, icke syntes böra utgöra ett ovillkorligt hinder för att till sådan befattning skulle kunna

nämnas personer, tillhörande annan lära än statskyrkans, allenast befattningens innehafvare uttryckligen förbjödes att deltaga i handläggning och afgörande af så beskaffade frågor, hvilket förbud måste påkallas däraf, att lika litet som andra trosläroras bekännare ville medgifva vår statskyrkas medlemmar någon inblandning i deras religiösa angelägenheter, borde ock de tillåtas en sådan i våra. Att några väsentliga praktiska svårigheter skulle föränledas af att åt främmande trosbekännare lämnades friare tillträde till statens tjänster, med den begränsning i utöfningen af vissa däribland, som sålunda blifvit ifrågasatt, syntes ej sannolikt. Inom domstolar eller ämbetsverk med kollegial form, där frågor af omförmälda egenskap sållan förekomme, borde dithörande ärenden utan olägenhet kunna handläggas af andra ledamöter. Det borde kunna tagas för gifvet, att ingen, tillhörande en annan trosbekännelse, nämndes till ett ämbete med åliggande att vanligen eller ofta handlägga kyrkliga frågor, hvilket ock vore stridande mot grundlagens föreskrift, att vid hvarje befordran afseende borde fästas på de sökandes förtjänst och skicklighet. Ingen kunde nämligen anses förtjänt af eller skicklig till en befattning, med hvars huvudsakliga åligganden han icke förut kunnat göra sig förtrogen och hvilken han vid alltför många tillfällen blefve jäfvig att utöfva. De främmande trosbekännarnes antal vore för öfrigt hos oss ringa. Den föreslagna utsträckt valfriheten vid tjänstetillsättningar kunde ej befaras komma att tillämpas på ett sätt, »som vore menligt för kyrkans rätt eller vår trosläras bästa». Vidare är att märka, att utskottet gent emot herrar Beckmans och Ribbings motioner ansåg att de prof, som borde afläggas för vinnande af behörighet till lärareplatser vid elementarläroverken och universiteten, samt de kontroller, som ägde rum vid dessa platsers besättande, borde utgöra en nöjaktig borgen för att sådant skedde, »med vederbörligt afseende jämväl på den inverkan, den sökandes trosbekännelse kan anses komma att äga på den sökta befattningens behöriga utöfning». Konstitutionsutskottets förslag antogs att hvila till 1870 års riksdag, då det antogs af båda kamrarna, hvarefter Kungl. Maj:t den 8 april samma år sanktionerade detsamma.

Utskottet hade sålunda förklarat, att prästerliga ämbeten eller andra befattningar, med hvilka vore förenad skyldighet att meddela undervisning i kristendom eller teologisk vetenskap, vore af den beskaffenhet, att dessa befattningars behöriga utöfvande rönte inflytande af deras innehafvares trosbekännelse, och att till innehafvare af samma befattningar fördenskull ej heller finge utnännas främmande trosbekännare. Utskottet har visserligen icke särskildt uppmärksammat det fall, att innehafvaren formellt tillhör statskyrkan men i verkligheten omfattar och gifvit uttryck åt en annan trosbekännelse. Då emellertid utskottet uttryckligen betonat det inflytande, som ämbetets *utöfning* röner af innehafvarens trosbekännelse, torde med uttrycket »bekänna den rena evangeliska läran» hafva åsyftats icke blott en formell utan en verklig anslutning till »den rena evangeliska läran».

Vid frågans behandling i kamrarna är att märka, att man på vissa håll önskade att äfven domarebefattningar skulle i nu förevarande afseende sättas i paritet med prästerliga tjänster och lärarebefattningar i kristendom och teologisk vetenskap. Häremot anmärktes bl. a. af professor Rydin och herr von Koch, att det finnes personer, tillhörande sekter, som hade en från statskyrkan afvikande trosbekännelse, men som ändock måste anses tillhöra statskyrkan, hvarjämte professor Rydin i sammanhang härmed framhöll, att om främmande trosbekännare ej finge tillträde till domareämbeten, följden häraf blefve den, att en person, som tillhörde den reformerta läran, icke skulle kunna förordnas till domare, under det att grundlagen icke hindrade, att en baptist förordnades till beklädande af ett sådant ämbete. Att döma af detta uttalande synes visserligen Rydin med främmande trosbekännare närmast hafva åsyftat personer, som formellt icke tillhörde statskyrkan. Det synes dock knappt riktigt att bygga någon lagtolkning på dessa yttranden. Det fall att en person, som formellt tillhör kyrkan men förklarat sig icke omfatta dess lära, kunde ifrågasättas till teologisk lärarebefattning, låg säkert alldeles utanför den tidens föreställningskrets. I andra kammaren förklarade herr Siljeström, att enligt hans åsikt staten, då den inom sina gränser upptagit olika trosbekännare och erkänt dem såsom svenska medborgare, äfven borde tillerkänna dem fullständiga rättigheter såsom sådana.

I detta afseende uppfyllde förslaget ej de fordringar, som kunde ställas på detsamma. De vådor man genom inskränkningarna i förslaget velat förebygga, vore alltför orimliga. »Icke må man väl vilja påstå, att något förnuftigt skäl förefinnes att föreskrifva Kungl. Maj:t att icke utnämna en främmande trosbekännare till Luthersk präst eller gifva honom en tjänstebefattning, hvarigenom han finge med den Lutherska religionsvården att skaffa». Häremot erinrade herr Kolmodin, att vår historia från Johan III:s och Carl IX:s tid lämnade oss bevis på motsatsen. Herr Ribbing förklarade uttryckligen att skälet, att en präst inom den lutherska församlingen ej kunde vara af annan trosbekännelse, vore icke det, att han ej med läran kunde vara förtrogen, det bestode däri, att han ej själf trodde på densamma och därför ej kunde leda andra till tro.

Utom nu anförda uttalanden vid frågans behandling i riksdagen finnas andra omständigheter, som tala emot en sådan tolkning af uttrycket »bekänna den rena evangeliska läran», att därmed skulle afsetts endast att formellt tillhöra den svenska statskyrkan. Vid tiden för tillkomsten af 1809 års regeringsform var, såsom ofvan framhållits, det vid strängt straff förbjudet att affalla från statskyrkan och utsprida lärosatser, stridande mot statskyrkans. Först 1860 upphäfdes i allmänhet straffbestämmelserna för affall. Det blef en statskyrkans bekännare medgifvet att öfvergå till annan troslära. Härför fordrades dock, att den som önskade öfvergå skulle efter en uppnådd ålder af 18 år blifva upptagen i annat i riket tillåtet religionssamfund. Enligt förordningen den 31 oktober 1873 angående främmande trosbekännare och deras religionsöfning behöfver den som vill lämna statskyrkan ej öfvergå till annat i riket tillåtet trossamfund utan blott uppgifva det, till hvilket han vill öfvergå. I förordningen den 31 oktober 1873 angående ändring i vissa delar af Kyrkolagen med därtill hörande författningar stadgas i 1 §: »Medlem af svenska kyrkan, som vill ur kyrkan utträda, må ej anses från henne skild förrän han uppnått den ålder och uppfyllt de föreskrifter som särskildt till kyrkolag ej hörande förordning angående främmande trosbekännare och deras religionsöfning stadgar såsom villkor för utträde ur svenska kyrkan».

Af detta stadgande framgår ganska tydligt, att det i lagen förutsättes finnas personer, som formellt men icke i verkligheten tillhöra statskyrkan. Om en sådan person kan dock icke sägas att han bekänner den rena evangeliska läran. I detta sammanhang böra vi emellertid framhålla, att då i 28 § R. F. begagnas uttrycken »bekänna» och »tillhöra» den rena evangeliska läran, har därmed icke varit afsedt att göra någon skillnad i betydelse i fråga om dessa uttryck. Uttrycket »tillhöra» den rena evangeliska läran är likbetydande med »bekänna» samma lära; och med båda dessa uttryck menas icke enbart att formellt tillhöra statskyrkan.

Såsom ofvan framhållits hade stränga straffbestämmelser funnits stadgade för affall från den lutherska läran och för utspriande af lärosatser, stridande mot samma lära; och om ock dessa straffbestämmelser med tiden blifvit upphäfdade eller förmildrade, har dock kvarstått den bakom dem alla liggande meningen att lagen med bekännare af den rena evangeliska läran afsatt icke blott en formell anslutning till statskyrkan utan något mera.

Det är visserligen sannt, att samma kraf att bekänna den rena evangeliska läran uppställes för kompetens till erhållande af prästerligt ämbete eller annan tjänst, hvarmed är förenadt åliggande att meddela undervisning i kristendom eller teologisk vetenskap, som för utlänningar att kunna kallas och befordras till vissa befattningar, som föga hafva att skaffa med religionen. Detta torde hafva sin förklaring i omständigheterna vid de båda bestämmelsernas tillkomst. Då man på 1850-talet medgaf utlänningar en utvidgad rätt att här i landet få befordran till vissa slag af ämbeten, ville man sannolikt i fråga om krafvet att tillhöra den rena evangeliska läran ej medgifva dem större frihet, än som vid den tiden gällde för svenskar. När för dessa friheten i nämnda afseende blef utvidgad, försummade man att åt utlänningar medgifva samma frihet.

Af det ofvan anförda torde framgå att, såvidt vi kunna förstå, uttrycket »bekänna den rena evangeliska läran» icke är blott och bart likbetydande med att formellt tillhöra statskyrkan. Emellertid torde det under alla förhållanden vara klart, att om någon, som officiellt tillhör statskyrkan, icke på något offentligt sätt förklarar sin anslutning till en lifsåskådning, som väsentligen står i

strid mot den lutherska läran, presumeras han bekänna denna lära. Har han däremot på ett eller annat sätt afgifvit en dylik förklaring, följer af det ofvan sagda att han är inkompetent till en befattning, för hvilken kräfvdes att innehafvaren skall »bekänna den rena evangeliska läran». Alla myndigheter, som skola pröfva utnämningsfrågan i dess helhet, skola pröfva kompetensen äfven i nu ifrågavarande afseende.

Naturligt åter är att frågan, i hvad mån en lifsåskådning väsentligen afviker från den lutherska läran, är ett spörsmål, som undandrager sig juridiskt bedömande.

Betänkliga vägar.

Ett ord om universiteten och ämbetsmannabildningen.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

I Riksföreningens för svenskhetens bevarande i utlandet årsbok 1912 finnes bl. a. en uppsats af Rolf Nordenstreng om »nation, nationalitet och nationalanda», hvilken avslutas med följande träffande och väl behjärtansvärda ord:

»Det har sedan förhistorisk tid varit utmärkande för svensk odling att den sökt känning med utlandets i vidsträckt grad. Ej sällan hör man klagas öfver svenskarnas förkärlek för det utländska. Nåja, det kan ju vara, att intresset för det främmande stundom går för långt, men en frånsida skall ju hvarje medalj ha. Framsidan, det är den vakna, för intryck mottagliga hågen, som söker vida omkring hela jordens rund och omskapar sina fynd till harmoni med sitt väsen. Genom inflytande från olika håll blir den nationella kulturen ett rinnande vatten, ger den existensmöjligheter åt sina bärare. *Men genom afstängning från omvärlden blir den ett stillastående vatten, som förpestas och torkar ut.* Den svenska nationen har väl tidtals tagit mycket starkt intryck af främmande kulturer; men dessa ha aldrig ändå förmått kväfva svenskheten: den har lyst fram klar och tydlig genom den ingalunda alltid missklädsamma främmande fernissan. Och mestadels har det främmande kulturgodset så ombildats, så lämpats efter landets och folkets kraf, så särmärkts af svenskt lynne, att just däri detta senares styrka och spänstighet till fullo ådagalagts. Det har icke blifvit en hoplånad kultur utan egenart, som Strind-

berg velat göra sannolikt, utan en vidsynt mångsidig skiftningsrik odling, för hvilken intet mänskligt är främmande, men som likväl har sin egen själfständiga karaktär, fullt skönjbar redan i fornfynden från yngre stenåldern och ner genom tiderna till våra dagars vetenskap, teknik, konst, litteratur och samhällsorganisation. Sökande, väljande, sofrande, sammansmältande, men alltid själf ledande sig själf, sådan är den svenska kulturen, sådan har den alltid varit och kommer den att förbli».

Förutsättningen härför är dock, att det alltid inom landet och bland dess ledande personligheter finnas män, som verkligt förmå att följa utvecklingen i främmande länder och kritiskt sofra dess resultat. Den förmågan vanns fordomtina mestadels genom de många och långa studieresor, som den svenska aristokratiens söner under sina guvernörers eller andra ledares uppsikt till både egen och kanske än mer dessa senares fromma plögade företaga till utländska läroanstalter och i allmänhet främmande orter. I våra dagar åter är det först och främst de inhemska vetenskapliga läroanstalterna, af hvilka det beror, om och på hvad sätt förbindelserna med den utländska kulturen skola upprätthållas och på det sätt ofvan antydts utnyttjas. Inom landet mer än utom detsamma utbildas och skall nu utbildas den ungdom, ur hvars led en gång skola framträda folkets och statens ledande män. Det är därför mer än någonsin förr af yttersta vikt, att just dessa vetenskapliga läroanstalter, enkannerligen universiteten, å ena sidan få fritt lefva sitt lif och utan tryckande band gå de vägar, de själfva välja, och å den andra också tillerkännas ett så betydande inflytande som någonsin görligt på den svenska högre bildade ungdomens utveckling och utdaning till skilda värf.

I båda dessa stycken brister dock alltför mycket. Och hvad värre är, det vill rent af synas som skulle medvetet eller omedvetet en viss tendens söka göra sig allt mera gällande att tvärtom kringskära såväl universitetens egen fria utveckling som deras inflytande på ungdomsbildningen. Det förra har visat sig på flera sätt, men i främsta rummet genom alla sådana åtgärder, hvilka direkt eller indirekt gått ut på att likställa universiteten med statens verk och inrättningar i öfrigt, d. v. s. betrakta dem såsom ett slags vanliga ämbetsverk i stället för, såsom de rätte-

ligen äro, fria korporationer med egen privat- och offentligrättslig kapacitet och egen förmögenhet under egen förvaltning, åt hvilka tillika uppdragits vissa statsfunktioner,¹ ungefär såsom skett i fråga om kommunerna, fastän naturligen de lämnade uppgifterna här varit af helt annat slag. Tendensen åter att kringskära universitetens inflytande på ungdomens utbildning till statens och kyrkans tjänst har framträdt i de tid efter annan uppdykande och stundom förverkligade försöken med särskilda examenskommissioner eller andra af universiteten oberoende pröfningsanordningar, liksom ock i förminskandet af censorernas inflytande för mogenhetsexamina och nedsättandet af den för universitetsstudierna efter universitetens pröfning nödiga kunskapsnivån. Huruvida dessa tendenser bero af bristfällig kunskap hos administrationens män eller af direkt afsikt eller af båda delarna, kan måhända vara svårt att afgöra, om än det sista synes mest antagligt, och om man än gärna ville hoppas, att vid mognare eftertanke och efter vunnen bättre insikt en förändring skall inträda.

Det är två uppgifter universiteten hafva. Den första och grundläggande är den fria *allsidiga* vetenskapliga forskningen; den andra och därmed såsom följd förenade är undervisningen och examinationen för inträdet i olika statsvärf. Med hänsyn till den förra är det, som universiteten erhållit sin korporativa organisation, sin förmögenhet och sin själfstyrelse; forskningens frihet låter sig ej gärna förena med ett alltför starkt ekonomiskt eller administrativt

¹ Från de s. k. fria högskolorna skilja sig universiteten väsentligen därigenom, att de förra äro vetenskapliga organisationer juridiskt i formen af föreningar under privat styrelse, men de senare offentligrättsliga korporationer under offentligrättsligt ansvariga organs styrelse. Den fria högskolans vetenskapligt ansvariga lärarkår kommer därigenom i ett beroende af föreningens privaträttsligt ansvariga och verksamma styrelse, som väl må kunna mildras och modifieras, ja äfven till en tid döljas undan, men som dock alltid finnes där mer eller mindre verksamt. Universiteten åter såsom statsuniversitet hafva själfstyrelse äfven i den mening, att deras vetenskapliga organ tillika äro deras administrativa och styrande organ och i denna sin verksamhet offentligrättsligt ansvariga, men privaträttsligt oberoende. Skulle en enskild högskola utan att tillika *erhålla korporativ karakter* tilldelas statsanslag, skulle härigenom faran för dess verkliga frihet än mera skärfas, hvilket däremot icke är fallet med universiteten. Uttrycket »statsuniversitet» missförstås ofta, då man med orätt däri inlägger beroende af regeringsmakten såsom ämbetsverk.

beroende af hvilken makt det så vara må, och därför måste universiteten i vår kulturs namn strängt och orubbligt hålla fast vid sin säregna rättsställning såsom ett den vetenskapliga frihetens pALLADIUM. Det vetenskapliga arbetet och dess organisation inom korporationen bör därför städse vara och förblifva dennas egen och uteslutande ensak; först när medel ej längre finnas för vidare utveckling eller omdaning efter egen vilja och när sådana endast kunna genom statens mellankomst erhållas, blir det nödvändigt att staten genom sina organ pröfvar de framställda önskemålen. Men häraf följer ingalunda, att staten i dylika fall eller eljest i anledning däraf skulle ingripa i organisationen mot korporationens egen vilja. Väl kan å ena sidan korporationen ej utan statens godkännande genomföra den nyorganisation, som möjligen vid något tillfälle funnits önskvärd, men å andra sidan borde heller aldrig staten kunna påtvinga korporationen en organisation, som den själf ej vill ha: staten kan gifva eller vägra sitt bistånd, men ej heller mer. Ingen annan än korporationen själf är kompetent och berättigad att afgöra, om en viss organisation är eller icke är afpassad efter tidens lägenheter och det *pågående* vetenskapliga arbetets behöriga fortgång och framtida utveckling.

En god, gammal sed bjuder därför ock, att t. ex. nya lärostolar icke upprättas vid universiteten utan att dessa själfva här om gjort framställning. Sålunda afböjdes bl. a. vid innevarande års riksdag förslaget om en professur i nationalekonomi inom filosofiska fakulteten i Upsala väsentligen af det skäl att förslaget ej kom från K. M:t efter framställning från universitetet. Å andra sidan är väl möjligt, att stundom professurer begärts eller ej afvisats mindre därför att universiteten ansett dem önskliga, än därför att det för deras inrättande funnits en viss utbredd mening och universiteten därför trott det vara bättre att, om denna mening ändock skulle tillgodoses, professuren inordnats i universitetsorganisationen och därmed kommit till själfständighet, än om den så att säga lämnats åt sitt öde utanför universiteten: ett sådant exempel är efter mångas tanke professuren i pedagogik, under det att t. ex. den ofta projekterade s. k. alkohologiprofessuren ännu ej kunnat komma till stånd i följd just af ovilligheten att begära eller mottaga en sådan. Men om sålunda riksdagen i stort sedt respekterat

universitetens rätt och behöriga anspråk i dessa stycken, kan knappast det samma alltid sägas om K. M:t, som tvärt om ansett sig ha tämligen fria händer att omorganisera universiteten helt eller delvis efter sitt godtycke.

Ett bekant och i sin tid mycket flagrant exempel på dylika öfvergreppstendenser hos K. M:t var utfärdandet af de nu gällande universitetsstatuterna, hvilkas föreskrifter bl. a. om föreläsningstidens utsträckning, just genom den opposition de mötte från universiteten, måste ej oväsentligt modifieras och i praxis förr eller senare helt omändras. Ett annat och senare, men ej lika beaktadt exempel härpå är den omordning af de juridiska professurerna vid Uppsala universitet, som efter en två och ett halft års lång strid genom K. M:ts beslut under nu förlidna sommar blef bestämd i trots af enhälligt afstyrkande från alla hörda universitetsmyndigheters sida¹. Denna åtgärd har principiellt så stor betydelse för här behandlade fråga, att den väl förtjänar att med några ord framhållas.

K. M:ts beslut innebar dels, att den fördelning af de juridiska disciplinerna, som dittills gällt, och som för Uppsala universitet innebar en fördel framför öfriga rättsvetenskapliga anstalter i landet *samt af universitetet önskades bibehållen*, upphäfdes, dels att i stället för denna sattes en fördelning, som i hufvudsak förordats af en särskild kommission af framstående praktiska civilrättsjurister, af hvilka en del förut varit universitetslärare, men som af nuvarande akademiska myndigheter *både i Uppsala och Lund* i afgifna yttranden afvisades såsom olämplig. Hvad man sålunda från s. k. praktiskt juristhåll ville vinna, det var enligt uppgift dubbla civilrättsprofessurer — hvad man vann genom K. M:ts beslut var två civilrättsprofessurer med en på sådant sätt delad undervisnings- och examinationsskyldighet, att det tidigare enhetliga ämnet civilrätt fördelades på två och dessa två fingo hvarterdera en omfattning och benämning, *som universitetens aktuellt vetenskapliga målsmän funnit alldeles oantagliga*. K. M:t ansåg uppenbarligen den tillsatta kommissionens mening väga mera än de ansvariga

¹ Formelt hade initiativet utgått från fakulteten själf, men beslutet härom fattats emot majoritetens af de ordinarie ledamöterna vilja, med hjälp af adjungerades röster och under skarp reservation.

myndigheternas och glömde eller ville ej beakta universitetens självstyrelserätt.

Man säger måhända, att det var ju blott juridiken det här gällde och att därvid de praktiska juristerna af hög kvalitet borde mer än väl väga upp universitetsmyndigheterna. Men detta vore att sammanblanda hvad som måste hållas i sär: frågan om universitetens vetenskapliga organisation och frågan om examensväsendets anordning för den praktiska juridikens behöf *under anpassning* till den vetenskapliga organisationen. Här har den senare skjutits i andra rummet och sökt anpassas efter den förra i stället för att det bort vara tvärtom. Skulle juridiken ej vara annat än hvad de s. k. praktiska juristerna vilja, då vore dess plats ej längre vid universiteten, utan då kunde lika gärna anordnas särskilda juristseminarier hvar som helst. Men juridiken är en vetenskap lika betydande som någon annan och *alla* dess olika discipliner lika berättigade som andra till utrymme inom den vetenskapliga organisationen. Genom den vidtagna ändringen har dessutom förlorats den möjlighet, som förut fanns och redan begynt begagnas, till själfständig bearbetning af just sådana discipliner, hvilka hafva en mera internationell natur och som så att säga bilda bryggan mellan svensk och utländsk rättsvetenskap, de discipliner med andra ord, hvilkas bearbetning i Sverige möjliggör, att svensk rättsvetenskap i förhållande till den utländska kan blifva ej blott mottagande utan äfven gifvande, de discipliner, som i främsta rummet äro ägnade att hindra en sådan vetenskaplig »afstängning från omvärlden», som enligt Nordenstrengs ofvan citerade ord leder till stillastående. Det kan nu en gång ej hjälpas, att det icke är den redan fullbordade vetenskapliga gärningen, utan den ännu fortgående, icke den praktiskt tillämpade vetenskapen, utan den ännu forskande, som i dylika vetenskapliga organisationsfrågor är ensam kompetent att döma¹. Och det kan heller icke hjälpas,

¹ Detta har uppenbarligen förbisetts af föredragande statsrådet, d. r. F. Berg, som, enligt en artikel i *Aftonbladet* 13 sept. 1912, förklarar sig hafva fått ett »synnerligen starkt intryck af att man på fackkunnigt håll mycket allmänt hyste meningen, att en förändring måste vidtagas och att det, som skulle ske, måste ske snart». På *fackkunnigt* håll fans ingen sådan mening, då den tillsatta kommissionen dels blott var fackkunnig i civilrätt, dels hufvudsakligast praktiskt fackkunnig, men alls icke i den fråga, som

att bedömandet blir säkrare och riktigare genom de vetenskapliga organisationerna själfva än genom utomstående: de senares synpunkter äro icke och kunna näppeligen vara annat än för frågan främmande. Lyckligtvis går dock det vetenskapliga arbetet sin gång tämligen oberördt af dylika försök till våldsamma ingrepp, äfven om arbetet därigenom en tid försenas och försvåras. Principiellt kan icke och får icke vetenskapen och universitetet böja sig för något maktspråk, minst för så vidt däri ligger ett partitagande för den ena eller andra vetenskapens — här den s. k. praktiska privaträttsjuridikens — öfvervälde. Det pågår ett intensivt vetenskapligt omdaningsarbete äfven inom den juridiska fakulteten och det skall för visso i sinom tid bära frukt, äfven om K. M:t och diverse kommissioner under aldrig så lysande namns ledning i blindo sträfva emot.

Öfverhufvud är den strid, hvars första akt afslutats med K. M:ts nu omhandlade beslut, endast ett led i den strid för vetenskapens och den högre bildningens — äfven fackbildningens — rätt, som på så många andra områden i våra dagar pågår. Öfverallt vill man sänka nivån, vill man låta det s. k. praktiska behofvets synpunkt blifva ensam utslaggifvande: så i fråga om studentexamen, i fråga om latinbildningen, i fråga om de romanska språken, i fråga om lärareutbildningen, i fråga om tillträdet till universiteten o. s. v. Men universitetens män såsom den fria och på djupet gående forskningens borne och själfskrifne målsmän skola säkerligen ej gifva tappt, äfven om striden blir hård. Sveriges rangplats bland kulturfolken hvilat främst och till största delen på den svenska vetenskapen och dess förmåga af kontakt med och inverkan på utlandets.

Man klagat för öfrigt i våra dagar esomoftast öfver juristerna och deras inflytande och man söker på allehanda sätt kringskära juridiken. I denna riktning är det ock, som K. M:ts beslut rörande ämnesfördelningen inom Uppsala juridiska fakultet kommer

---

det här egentligen gällde att bedöma. Att en sammanblandning lätt kan ske och af åtskilliga jurister själfva framkallats, må villigt medgifvas, men upphäfver icke det beklagliga faktum i och för sig, att det byråkratiska juristelementet med eller utan ämbeten synes starkare än hvilken regering som helst, konservativ eller liberal.

att verka, i ty att den juridik, mot hvilken man gemenligen vändt sig, därför att det varit den enda man känt till, det har just varit privaträttsjuridiken af s. k. praktisk natur, och då den på den offentliga rättens område gjort sig bred, har detta med all rätt väckt gensaga, ty där hör den icke hemma. Men får ej den offentliga rätten samma ställning och utrymme som den privata, så blir det ej heller lätt att rädda juridikens ställning. Och dock är det i själfva verket så, att utan juridik skulle statsförvaltningen förlora sin ryggrad och sin öfverlägsenhet; det gäller blott att fasthålla, att det icke är här behof af den juridik, som lyder under civilrättens enväldsspira. Bättre än alla hittills sökta botemedel, de må kallas statsvetenskaplig examen, diplomatexamen, handels-högskolestudier eller annat, är och blir en fri och oberoende juridisk vetenskap i detta ords verkliga mening den sista räddningen.

Och huru skulle det ställa sig, om det här berörda kungliga beslutet vunne efterföljare på andra områden? Hvad blefve till sist kvar af universitetens frihet och organisatoriska själfstyrelse, om härnäst K. M:t efter att hafva hört en kommission af högt förtjänta praktiskt verksamma läroverkslärare eller folkskolelärare förändrade exempelvis en lärostol i sanskrit och jämförande indo-europeisk språkforskning till en lärostol i svenska språket, en i praktisk filosofi till en i svensk kulturhistoria, en i fysiologi till en i svensk rashygien, en i botanik till en i ekonomi o. s. v., allt emot universitetsmyndigheternas afstyrkande? Universitetens vetenskapliga organisation måste äfven af K. M:t respekteras, så länge den fasthålles af universiteten själfva och för så vidt universitetet skola kunna fylla sin vetenskapliga forskningsuppgift oberoende af dagens växlande opinioner.

Vid sidan och i följd af sin vetenskapliga forskningsuppgift hafva dock de svenska universiteten äfven en undervisnings- och examinationsuppgift, och de utföra därvid ett arbete för statens räkning, hvarvid det naturligen tillkommer statens organ att gifva nödiga anvisningar för att statens behof, sådana de af de ledande organen uppfattas och uppskattas, skola vederbörligen blifva beaktade. Och att det härvid lätt kan uppstå en konflikt mellan hvad statens organ kräfvat och hvad universiteten, om de skola

vara sin första uppgift vuxna och trogna, vilja gifva, det skall ej förnekas.

Först ställer sig då fram till besvarande frågan, om öfverhufvud universiteten behöfvas för detta utbildnings- och pröfningsarbete. Ej lärer dock någon bestrida, att utbildningen och undervisningen måste ske vid universiteten, för så vidt meningen är, att i hvarje tid ungdomen skall komma i kontakt med just det nyaste, just det arbete som pågår, just de uppgifter, nutiden och framtiden ställer för dem. Endast hos universiteten och de med dem likställda forskningsanstalterna finnas öfverhufvud de för denna undervisning oundgängliga förutsättningarna. Hvarje förläggande af den blifvande stats- eller kyrkoämbetsmannens utbildning till ett särskildt seminarium eller liknande skolanstalt skulle betyda ett afskärande af möjligheten att genom undervisningen skapa fria och själfständigt tänkande och arbetande organ för stat och kyrka. Och det är just sådana som dessa kräfva.

Något annorlunda ställer sig frågan om pröfningen. Teoretiskt vore väl tänkbart och är i främmande land äfven praktiskt genomfördt, att pröfningen sker genom kommissioner utanför universiteten, om än i dessa äfven universitetsmän hafva säte. Hos oss åter möter den praktiska svårigheten, att vetenskapligt arbete väsentligen drifves blott inom de vetenskapliga anstalterna och att därför rent praktiskt taget en pröfning af den akademiska undervisningens resultat näppeligen kan anförtros åt andra än de akademiska organen själfva, så framt pröfningen skall blifva annat och mera än skenbar. Men härtill kommer, hvad vårt land angår, att pröfningen väsentligen afsett och afser blott förefintligheten af eller bristen på det teoretiska underlaget för en blifvande ämbetsgärning, icke den praktiska dugligheten eller lämpligheten efter en viss proftid. Delvis sammanhänger detta förhållande med den princip, som i 1756 års tjänstebetänkande fick sitt mest eklatanta och man må väl säga vältaliga uttryck, nämligen den att före antagandet i tjänst den teoretiska kompetensen pröfvas, men att därefter uteslutande genom tjänstgöring utan anmärkning vinnes en för hvart år stegrad förtjänst och därmed en rätt till vidare befordran i tur och ordning; principen är väl ej i gällande rätt erkänd, men den gör sig än i dag gång efter annan påmint och

den fortlevver åtminstone latent. Af större vikt är dock, att en praktisk pröfning efter viss tids profjtjänstgöring förutsätter en anordning af denna med nödig undervisning, hvilken icke lätt låter sig förena med den svenska ämbetsorganisationen i följd af dess långt drifna själfständighet i förhållande till öfverordnade. I hvarje fall lär det emellertid blifva oundvikligt att lämna den teoretiska pröfningen till de vetenskapliga organisationerna.

Den andra frågan blir då, huru en utjämning mellan de möjliga stridiga stats-, resp. kyrko-, och universitetsintressena skall åstadkommas. Härvid gäller först och främst, att universiteten aldrig kunna afpruta något på sitt kraf att få fritt afgöra, hvad de olika examensämnena i hvarje tid omfatta och för den eller den examen böra innefatta, liksom hvilka kunskapsförutsättningar skola fordras. Staten må väl afgöra, huruvida den kräver pröfning i ett visst ämne eller ej, men den måste därvid städse taga ämnena på det sätt och med det innehåll, vetenskapens målsmän angifva. Ofta nog har härvid uppstått missförstånd, hvilka kunnat och bort undanrödjas därigenom att pröfningsbestämmelserna utarbetats eller i allt fall i hvarje detalj granskats under samverkan mellan universiteten och vederbörande myndigheter. De senare kunde och borde angifva, hvilka faktiska kunskaper en ämbetsman bör äga för att kunna inom den eller den grenen vara med framgång verksam. Men universiteten kunna icke åtaga sig att intratta dessa kunskaper hos aspiranterna, utan blott att på det sätt, som är med deras vetenskapliga forskning förenligt, möjliggöra för aspiranterna att själfva förskaffa sig just dessa kunskaper, och pröfningen kan endast gå ut på att konstatera, om och i hvad mån detta arbete burit frukt, d. v. s. hvilken förmåga aspiranterna vunnit i detta hänseende, hvilka kunskaper de besitta och i hvilken utsträckning de förstå att öka eller komplettera dem på egen hand. Hvad åter kunskapsförutsättningarna för ett akademiskt studium angår, må det väl bero af examensstadgar och dylikt att afgöra, om det eller det formella profvet, t. ex. studentbetyg i latin, skall fordras eller ej. Men häri kan och får ej inläggas något tvång på den vetenskapliga undervisningen, utan om vederbörande ämnes målsman finner sådana delar af ämnet böra medtagas, hvilka ej kunna utan latinkunskap

studeras, så måste sådan kunskap finnas, den må vara formellt styrkt eller ej. Lärofriheten är en fastslagen grundsats, som ej får på minsta vis rubbas. Gällande stadgar förutsätta ock i själfva verket, att krafvet på formella vitsord om vissa förkunskaper kan bortfalla blott när garanti finnes, att dessa ändock böra kunna på egen hand inhämtas.

Önekligen uppstår ofta emellertid en viss fara för schism mellan teori och praxis, och detta gäller lika mycket för den civila och judiciella förvaltningen som t. ex. för de allmänna läroverken. Och faran växer i den mån praktikens män stagnerat — vetenskapen är alltid i någon mån före sin egen tid, men just därför är det nog så viktigt att praktikens män icke blifva allt för långt efter. Schismen motverkas eller förebygges till synes bäst därigenom, att universitetens män själfva ställas i direkt kontakt med den praktiska verksamhet, till hvilken de hafva att förbereda. Men detta får icke betyda, att de skulle dragas från sitt egentliga värf, eller än mindre att de under sin egen förberedelse-tid skulle göra praktisk tjänst, utan fastmera att å ena sidan dem beredes tillfälle att, när de själfva önska, taga del af den praktiska ämbetsverksamheten och å den andra de härtill förmås genom framställningar om råd eller utlåtanden i frågor, som äro under handläggning. Hvad läroverken angår, är genom censoratet ett tillfälle af största betydelse skapadt för verklig kännedom vinnande om skolans behof och kraf; på andra områden åter saknas både dylika och andra lämpliga anordningar. Alldeles särskildt illa synes det ställa sig beträffande den civila förvaltningen i allmänhet. Och här hafva ock åtskilliga reformförslag sett dagen, samtliga till synes utan att träffa det onda i dess rot eller råda verklig bot på missförhållandena.

Undersöker man t. ex. det juridiska examensväsendet, så visar sig omedelbart såsom ett egendomligt och betydelsefullt faktum, att gällande examensstadgar gifvits, utan att på något sätt preciserats, hvartill examina skola berättiga. Och när förslaget om en statsvetenskaplig examen framlades, var det äfven däri en brist att förslaget ej åtföljdes af förslag rörande den kompetens examen skulle gifva, må vara att antydningar härom i motiven förekommo. Det är dock omöjligt att rätt ordna en examen utan att veta hvad

den skall bestämdt afse. Det andra, som faller i ögonen, är bristen på specialisering inom de juridiska examina. Man har menat, att en allmän och gemensam grund skulle genom examen läggas, och specialiseringen ske efteråt i praktiken, men man har glömt, att den juridiska vetenskapen i våra dagar redan är på ett sådant sätt specialiserad, att det blir faktiskt omöjligt att åstadkomma en dylik grund utan att göra studietiden allt för lång, och utan att belasta vederbörande med mycket som icke vore i verkligheten behöfligt.

Granskar man åter gifna reformförslag och reformåtgärder, torde utan öfverdrift kunna sägas, att alla dessa hittills varit allt utom lyckliga. Två tendenser hafva härvid i olika former framträdt. Den ena går ut på undanträngande af den verkligt juridiska vetenskapens inflytande; den andra afser ökad inflytande för national-ekonomien såsom utomjuridisk disciplin och såsom ett slags praktiskt universalämne. Det förra betyder, att man så långt möjligt söker undandraga de juridiska fakulteterna pröfningen af civilförvaltningsaspiranterna, till förmån vare sig för de filosofiska fakulteterna eller för den nya handelshögskolan. Juridiken identifieras med privaträttsjuridik och juridikens offentlighetsliga discipliner anses som egentligen icke hemmahörande inom juridiken. I verkligheten åter är det just inom juridiken, som dessa discipliner ernått sin moderna utveckling och det följdriktigaste vore därför att uppdelade den nu enhetliga juris kandidatexamen på olika linier, såsom skett med filosofie kandidatexamen, genom fordran på kvalificerade betyg i vissa ämnen för inträde å vissa banor. Förvaltningen kan icke, om den skall bevara sin raka rygg uppåt och nedåt, inåt och utåt, undvara en juridisk (ej = privaträttslig) skolning och en juridiskt (ej = civilistiskt) vetenskaplig utbildning. Och därför blir hvarje försök att borttaga denna af ondo, liksom det för visso i längden ej heller kommer att kunna bestå.

Hvad åter angår tendensen att vidga nationalekonomiens inflytande, är därom intet annat att säga, än att detta i och för sig är ett godt. Däremot blir äfven det af ondo, så snart national-ekonomien börjar betraktas såsom ett universalmedel mot alla nuvarande missförhållanden och i stånd att, studerad under hvilka som helst förutsättningar, genom sin egen kraft gifva förvaltningen

nytt lif. Nationalekonomien i detta ords vidsträcktaste mening, så vidt förvaltningsutbildningen angår, har sin betydelse såsom komplement till de rent juridiska offentlighetsrättsliga ämnena, men upplöser sig utan dessas tuktande inflytande i hägringar utan verklighetskaraktär.

Af stort intresse är i detta sammanhang den nyligen utfärdade kungörelsen om villkoren för inträde i utrikesdepartementets tjänst. Den kan betraktas som ett typiskt uttryck för de nyss angifna båda tendenserna. Äfven dess förhistoria pekar i denna riktning, och det torde därför vara skäl att något beröra densamma.

Under våren gick genom pressen en notis, att utrikesdepartementet hemställt hos ecklesiastikdepartementet om utfärdande, i samband med den då ännu blott tilltänkta stadgan, af en författning rörande komplettering af bl. a. kansliexamen med särskildt prof i folkrätt. Framställningen remitterades till universiteten, och Uppsala juridiska fakultet, som därvid hade att afgifva yttrande, begärde att dessförinnan sättas i tillfälle att se den stadga, i samband med hvilken författningen var afsedd att utfärdas, då det uppenbarligen var omöjligt att eljest rätt bedöma frågan; fakulteten utgick nämligen därifrån, att, om den icke kunde tillstyrka den ifrågasatta särskilda författningen, den dock skulle kunna anvisa utvägar, som bättre ledde till målet. Men denna begäran *afslogs*, enär den tilltänkta stadgan ej var fullt färdig! Fakulteten hade då intet annat att göra än att redan af formella grunder afstyrka det remitterade projektet, som därjämte ur olika synpunkter underkastades en omild kritik och ej heller ledde till förverkligande.

Grundtanken i den sedermera, *utan universitetens hörande*, utfärdade stadgan om kompetensprof för inträde i utrikeförvaltningen, är, sådan stadgan föreligger och bortsedt från möjliga i texten ej till uttryck komna afsikter, till synes korteligen den, att inträdet i utrikesförvaltningen skall bero af en teoretisk och en praktisk pröfning, af hvilka den senare verkställas af en antagningskommission, hvori äfven »vetenskapen» kan vara företrädd, och den förra af dels universiteten dels handelshögskolan i Stockholm. Hufvudvikten lägges, hvad den teoretiska pröfningen angår, på ämnet nationalekonomi på det sätt, att detta alltid är obligatoriskt

och, vid kansliexamen, dessutom måste tagas två gånger, nämligen äfven i den s. k. ekonomiska examen, hvilken därjämte skall omfatta bl. a. »ämnet» stats- och rättskunskap — man frågar sig, huru vida det verkligen är möjligt, att vederbörande anse, att i en dylik ekonomisk examen med *ett* betyg, må vara minst cum laude, i »stats- och rättskunskap» öfver hufvud större insikter i detta »ämne» blifva styrkta än genom den förut aflagda kansliexamen med flere skilda betyg i olika rättsvetenskaper bl. a. i statsrätt och i förvaltningsrätt. Att folkrätt skall ingå i »ämnet» stats- och rättskunskap kanske får antagas — och i så fall föreligger ju något utöfver kansliexamens statsrätt, — men hvad är denna eventuella folkrättskunskap i verkligheten värd?

Det största felet i den nya stadgan med hänsyn till den teoretiska pröfningen är det totala negligierandet af den internationella rätten. Detta ämne har i juriskandidatexamen ännu ingen själfständig plats och i vår universitetsorganisation har den lilla början till egen representation, som fanns innan K. M:t ändrade ämnesfördelningen inom Uppsala juridiska fakultet, därefter försvunnit.

Men ämnet är dock vid universiteten representeradt af professorerna i statsrätt och det hade för visso icke erbjudit minsta svårighet att anordna en själfständig pröfning såväl för juriskandidat- som för kansliexamen i ämnet internationell rätt, om blott ett samarbete sökts med fakulteterna vid stadgans utarbetande. Det bör få anses som blott en tidsfråga, när Sverige får en fristående lärostol i internationell rätt, men desto viktigare äfven för denna frågas lösning hade det varit, att diplomatutbildningen i internationell rätt anförtrots åt universiteten. Nu har denna utbildning i stället förlagts till profjtjänstgöringstiden, d. v. s. denna skall upptagas ej blott af praktisk tjänst, utan ock af teoretiska studier — folkrätt och modern historia efter 1814 bland annat — och antagningskommissionen skall göra tjänst äfven som teoretisk pröfvomästare i dessa stycken! Otvifvelaktigt *kan* kommissionen därtill vara kompetent, men garanti härför finnes ej för framtiden, och i intet som helst fall ges här nödig vetenskaplig handledning i trots af att utrikesministern efter kommissionens hörande lärer skola fastställa kurser och anvisningar: man är på god väg mot en seminarieutbildning af vår kanske viktigaste förvaltningskår, diplomaten.

Och tror någon på allvar, att denna stadga skall förbättra vår diplomatiska rekrytering? De verkliga botemedlen mot de svårigheter, hvarmed rekryteringen här laborerar, äro af dubbel art: å ena sidan sådana löner att dugligt folk finner förmånligt att inträda, å den andra en utbildning under vetenskaplig ledning, hvilken skapar intresse för själfständigt arbete äfven på detta arbetsområde. Naturligen får ej heller glömmas, att öfver hufvud inga medel blifva tillfyllest, om och så länge diplomatien hos oss anses sakna verkliga politiska uppgifter och blott hafva att sköta allting expeditionellt eller tjäna som ekonomiska upplysningsbyråer. Först med en verklig utrikespolitik — *och en sådan ha vi mindre än många andra folk råd att undvara* — kan man hoppas på en god rekrytering, och först då kan rekryteringen blifva god, när den sker ur en vetenskapligt och själfständigt skolad ungdoms leder. Men härför är, i fråga om diplomaterna lika väl som i fråga om alla andra, oundgängligt, att utbildningen och pröfningen sker vid universiteten under anpassning efter deras vetenskapliga organisation. Eljes kunna väl erhållas rutinerade verktyg, men inga verkliga diplomater eller ämbetsmän.

Äfven i andra stycken är den nya stadgan om inträdet i utrikesförvaltningen skäligen betänkelig. Alldeles bortsedt från det till synes ganska tvifvelaktiga värdet af den slutliga pröfning, som genom antagningskommissionen skall ske och som trots sitt afsedda praktiska syfte fått en väl så teoretisk karaktär, samt därjämte endast har så att säga för utrikesministern vägledande och rådgifvande betydelse — hela stadgan är i själfva verket så ytterst sväfvande och allmän, att den torde kunna tillämpas ungefär efter godtfinnande — måste framhållas, att diplomataspiranernas prof-tjänstgöring alldeles för litet skiljer sig från konsulataspiranernas, särdeles under första tiden, och att detta torde komma att verka menligt i all synnerhet för de förras speciella utbildning i facket. Man skönjer granneligen, att det nationalekonomiska intressets målsmän mer än det politiskas och det rättsligas här haft inflytande på innehållets fastställande: att detta varit befogadt beträffande konsulataspiranterna, må möjligen så vara, men måste hvad diplomataspiranterna angår, på det bestämdaste bestridas. Tendensen att blanda dessa båda banor och deras uppgifter samman, hvil-

ket för Sveriges del är liktydigt med diplomatiens och utrikespolitikens fortfarande förfall, är allt för uppenbar och medför just därför en ännu starkare misstro till hela stadgan, som, huru goda än de principer, på hvilka den kanske varit ärnad att byggas, i sig månne vara, dock genom det sätt, hvarpå dessa utförts, vitt nar om en ensidig doktrinarism, hvilken här bort vara aldeles utesluten.

De vägar, vederbörande beträddt genom denna stadga liksom genom beslutet om de juridiska lärostolarnas ämnesfördelning och framför allt genom det sätt, hvarpå dessa frågor behandlats och förberedts, kunna alltså tyvärr ej betecknas annorlunda än som ytterst betänkliga vägar. Hvad som skett är ju dock icke obotligt, om det blott icke återupprepas, utan tvärtom efter hand varder omgjordt — såsom det ock för visso förr eller senare varder. Juridiken liksom förvaltningen får ej afstängas från förbindelsen med universitetens fria forskning och undervisning, ty »genom afstängning från omvärlden blir den ett stillastående vatten, som förpestas och torkar ut».

Balkankrisen och världsläget.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

I världshistorien har åter ett blad vändts, fullskrifvet med stora och märkliga händelser. Den turkiska invasionen i Europa är kanske snart ett minne blott, och de folk och stater, som för femhundra år sedan dukade under för dess störtflod, ha rest sig och stå nu fram som förfädernas hämnare. Allt har icke skett på en gång. Befrielseverket har förlupit i flera akter från 1828 tills nu, då slutakten kom, oväntadt och afgörande, såsom en sådan bör vara. Men i olikhet med de föregående ha de förtryckta folken nu själfva gifvit hela rollbesättningen och ensamma dirigerat spelet. Tidigare var det en annan, Ryssland, som gjorde det.

Den första fråga, som inför detta världshistoriska drama ovillkorligen tränger sig på åskådaren, är densamma som vid hvarje oväntad katastrof: huru kunde det så gå? hvad var orsaken? och hvilka de drifvande krafterna därvid?

Ett svar härpå har redan gifvits genom hänvisning till de båda motståndarnes olika utrustning. Det är framför allt de franska snabbeldskanonerna, som ha vunnit bataljerna, säger man triumferande i Frankrike. Otvifvelaktigt kan det liggå någon sanning däri, att bättre och sämre krigsmateriel haft sin andel i utgången. Men man behöfver blott erinra om bajonettanfallen, som i hvarje strid tyckas ha gifvit det sista utslaget, för att finna, att denna förklaring icke förslår. Icke heller är det öfverlägsenhet i antal, som bestämt utgången. Ty de mot hvarann kämpande härarna ha varit skäligen jämnstarka. Ja, om någon öfverlägsen-

het i tal förekommit, torde den snarare ha funnits på Turkarnes sida än på de allierades.

Det är icke de materiella maktmedlens öfverlägsenhet å ena sidan, underlägsenhet å andra, som gifvit seger och nederlag — det är hvad man, i motsats till nyss anförda svar, genast kan fastslå. Man måste söka orsaken på annat håll.

Närmast är den att finna uti träningen hos menige man och förmågan att sköta eldvapnen, både geväret och artilleriet, samt den militära organisationen. Det är den årslånga allmänna värnplikten, som firat en triumf öfver det på äldre vis sammansatta och utbildade härväsendet. Och sammalunda den modernt organiserade truppförläggningen öfver gammaldags sorglöshet härutinnan. De turkiska trupperna, hvilkas mod och uthållighet trots allt man måste beundra, ha ofta kämpat med hungern som följesven. Men dessa närmast verkande faktorer äro blott yttringar af andra, djupare liggande — de moraliska krafter, som besjälat de olika folken och deras ledare. Det är uti dessa imponderabilia, vi ha att söka de egentliga aktörerna i detta drama.

På den ena sidan ett gammalt asiatiskt välde, som förlorat tron på sig själf och därför gjort ett försök att omforma sig efter västerländskt snitt. Därunder har den anda, som en gång förde de muhammedanska folken till seger, i de högre klasserna försvunnit och den nya, som man hoppats på, icke vunnit stadga. Ungturkarnes experiment att införa en författning och flytta mak- tens tyngdpunkt från seraljen till ett parlament har verkat fullständigt upprifvande på den turkiska ämbetsmannavärlden och officerskåren. Den senare har börjat politisera och delat sig i partier, och hvad det betyder känna vi från vår egen frihetstid och dess utlöpare i Anjalaförbundet och 1809 års händelser. Den gamla offervilligheten och plikttroheten ha härigenom försvagats och med dem samarbetet och den fasta organisationen, och så får manskaper i slaktningarna lida brist på det nödvändigaste och ledningen blir osäker.

Det är detta imponderabile, som för Turkarnes del förklarar utgången. Ett annat är det, som på de allierades och särskildt Bulgarernas sida ännu kraftigare medverkat därtill.

Nationalitetstanken blef 1800-talets stora bärande tanke inom

utrikespolitiken. Italiens enhet och sedan Tysklands voro de första stora frukterna däraf, frukter som i närvarande stund och troligen för mansåldrar bestämma det politiska läget i Europa. Andra yttringar af samma elementära kraft ha vi på närmaste håll fått upplefva uti Slesvig-Holsteins lösryckande från Danmark 1864 efter de misslyckade försöken med en den främmande nationaliteten kränkande helstatsförfattning. Slutligen ock för egen del 1905. uti Norges brytande af unionen — en dårskap otvifvelaktigt och utan rimlig anledning. Men folken handla härvid mera af instinkt än med klok eftertanke.

I samtliga dessa fall och framför allt i det sista var det känslöstämningar, mera än tvingande behof, som låg bakom nationalitetssträfvandet. Annat var det på Balkanhalvön. Där rådde ett verkligt förtryck, som kom den nationella ofriheten att kännas ännu hårdare. Alla dessa folk ha kämpat för personlig frihet och trygghet, de allmänt mänskliga rättigheterna således, på samma gång som för det nationella oberoendet och den nationella självbestämningen. Till nationalitetssträfvandet har sällat sig känslan af tidigare lidna oförrätter för egen del och önskan att befria stamfränder, som alltjämt suckade därunder. Nationalhat och hämndbegär, de starkaste känslor som kunna besjåla ett folk, ha här dragit i fält. Men säkerligen skulle ej dessa känslor räckt till för att nå det stora målet, så splittrade som dessa folk inbördes under långa tider varit, därest ej öfverlägsna personligheter funnits, som tagit folkstämningarna om hand och ledt dem till ett lyckligt resultat. Balkanförbundet, det kanske mest beundransvärda uti dessa dagars händelser och den oundgängliga förutsättningen för framgången, är ett verk af folkens statskloke ledare, tsar Ferdinand främst att nämna.

Det är dessa olika krafter, som fört Balkanfolken till seger och ännu en gång visat, hvilken makt nationalitetstanken är. Denna nya framgång för densamma kommer att hålla den vid lif hos de folk, som ännu vänta på sin uppståndelse.

Efter frågan om orsakerna till Balkanfolkens seger går tanken själfmant öfver till den om följderna. Som dessa ligga i framtiden, kan svaret här blott bli trefvande och osäkert. Ty intet är svårare än att profetera. Bland de olika sannolikheter,

som framställa sig, synes den första vara den, att de segrande folken hvart och ett för sig skola vinna i inre kraft och därmed aflägga de olater, för hvilka Europas sympatier ofta varit mera på Turkarnes sida än på Grekers och Serbers. Ett lyckligt krig, framför allt då det förts i nationalitetstankens namn, har alltid ett stärkande inflytande på folkkaraktären. Huruvida åter sammanslutningen till ett Balkanförbund är något mer än ett tillfälligt sammangående för ett gemensamt mål, synes mer än tvifvelaktigt. När Höga porten väl är borta från skådeplatsen, torde de gamla motsatserna mellan de olika folkelementen åter ge sig till känna. Men det blir deras ensak. Äfven om Balkanhalvön skulle fortsätta att vara Europas oroliga hörn, kommer oron att stanna inom den. Ett världskrig för dess skull är hädanefter mer än någonsin osannolikt.

Helt visst komma följderna af det skedde icke att inskränka sig härtill. En omhvälfning af detta slag har återverkningar i hela det europeiska statssystemet. En sådan synes kunna träffa äfven oss, om det är riktigt, som det i långa tider sagts och senast förkunnats af den bekante historikern KURT BREYSIG, att »Ryssland måste komma till fritt haf. Det är en naturnödvändighet, hvilken beträffande en mäktig gränne det ej är rådligt att alldeles afvisa». (*der Tag.*, 3 nov.). Den tyske professors uttalande gäller visserligen Konstantinopel och Dardanellerna, som han liksom andra tyska skribenter i dessa dagar frikostigt vill erbjuda Ryssland. Men om Ryssland icke får dessa, som knappast troligt är, så kan uttalandet få en annan adress. Säkert är att Rysslands väg till Konstantinopel genom Europa nu definitivt är stängd, äfven om Dardanellerna efter detta komma att öppnas för Svartahafsflottan. Och öfverhufvud torde det visa sig, att sedan sydslaverna lärt sig att gå på egen hand, de icke vidare komma att marschera på order från Petersburg. Äfven i det afseendet alltså är en bom satt för ökad inflytande åt detta håll. Det kan ha till följd att uppmärksamheten mera flyttas nordpå.

Dock, spådomens konst är svår. Ingen vet, hvad framtiden i detta afseende här i sitt sköte. Men hvarje klok man bereder sig på alla möjligheter och helst på de värsta. Jag vet väl, att detta skorrar illa i deras öron, som tagit till uppgift att intala Sveriges

folk, att vårt enda utrikespolitiska problem är neutralitet. Men saken kän och får icke förtigas.

I all utrikespolitik, som rör krigiska förvecklingar och sålunda äfven försvar och försvarspolitik, finnas tre möjligheter. En är att förblifva neutral, medan andra strida, och då blott tillse, att ingen kränker neutraliteten och den egna själfbestämningen. En annan möjlighet är, att man öfverfalles med krig och måste försvara lif och frihet. En tredje, att man själf börjar krig för att göra eröfringar, alla anfallskrigs syfte. Den sista eventualiteten är, hvad Sverige beträffar, alldeles utesluten. Det var därför minst sagdt obehöfligt, när Hans excellens utrikesministern vid senaste riksdag i högtidlig form i regeringens namn fastslog — såsom det nyligen sagts — »att endast den makt, som vill kränka vår neutralitet eller vår fria själfbestämningsrätt, kan i oss befara en fiende». Ingen svensk tänker på att anfälla någon, hvadan denna försäkran och den möjlighet, hvarpå den syftar, aldrig bort nämnas. Det är blott de två andra möjligheterna, med hvilka vi ha att räkna.

Nu hade det svenska folket under den långa freden glömt icke blott sist nämnda möjlighet, hvilket var naturligt och riktigt, utan jämväl den ofvan som numero två angifna möjligheten, eller rättare det hade suggererat sig till, att den icke finnes, med den följd att det som en fix idé, kän man säga, trots på neutraliteten, som vårt enda utrikespolitiska problem. Ja, hos ej få stegrades denna själf suggestion ända därhän, att de menade, att en förklaring allenast om evig neutralitet skulle vara nog för att göra oss till ett noli-me-tangere för andra makter. Under intryck af den hotande världssituationen för ett år sedan företogo sig då några män att söka upplysa det svenska folket och öppna dess ögon för, att utom och jämte den utrikespolitiska möjligheten numero ett, neutraliteten, finnes äfven den andra, öfverfallet. Upplysningen lyckades öfver förväntan. Och mera behöfdes ej för att väcka försvarsviljan i stora kretsar, där den betänkligt slumrat in.

Detta har skett, sedan vänstern öfvertagit regeringen, men *post hoc* betyder i detta fall som ofta eljest icke *propter hoc*. Om ej annat bevis härpå finnes, vore den tydliga ovilja öfver detta upplysningsarbete, som från visst vänsterhåll lagts i dagen, bevis

nog. Senast har sålunda professor Edén i Göteborg ägnat det en ogillande kritik, men icke nog med det, som ju är ganska likgiltigt, han har åter vidt och bredt utlagt, att Sveriges enda utrikespolitiska problem är neutralitet. Ja, han säger till och med, att talet om att Sverige kan — emot sin vilja naturligen, eftersom vi aldrig tänka på att anfälla någon — komma att råka i krig, »är farligt, — därför att det kan stoppa den eniga beslutsamhet till neutralitetens värn, som vårt folk så väl behöfver». Ett logiskt som psykologiskt lika underligt resonnemang.

Det var vid sådant tal, som det svenska folkets försvarsvilja slumrade in. Det behöfs ej många dylika sömnpulver, innan det åter sofver sött på neutralitetens kudde, glömskt af att det finnes någon annan möjlighet. Måtte blott ej de sittande försvarsberedningarna söfvas af samma tal och så bjuda oss ett »neutralitetsförsvar» allenast i stället för ett försvar för lif och frihet, ett försvar afsedt äfven för den andra möjligheten, den som innebär den enda stora faran.

* * *

Till sist kan äfven frågas: har Balkanfrågans lösning på sätt som skett något inflytande på det stora nutidsproblemet, som innehålles uti motsatsen mellan trippelallians och trippelentente? Det samarbete mellan dessa båda makt-förbund, som ägt rum för att lokalisera kriget och alltjämt pågår för att lösa tvisten mellan Österrike-Ungern och Serbien samt sedan torde bestämma om Konstantinopels öde, kunde ju ge förhoppning om minskad spänning mellan dem. Å andra sidan tyckes den naturliga motsatsen mellan ryska och engelska intressen t. ex. i fråga om Dardanellernas öppnande kunna ge anledning till bandens lossande inom trippelententen. Frankrikes oro för en sådan utgång och dess bekymrade förmaningar till sina medkontrahenter att icke för mindre divergenser släppa den stora tanke, för hvilken ententen tillkommit — inom parentes sagt Tysklands inringande och besegrande — har under krisen gifvit sig ett nästan komiskt uttryck uti *le Temps'* många artiklar härom.

Denna oro torde likväl ha varit skäligen obefogad och ännu mer lär hoppet om minskad spänning mellan de båda makt-

grupperna i följd af det tillfälliga samarbetet så vara. Motsatsen mellan dessa kommer sannolikt snarare att ökas än minskas efter Balkanfrågans lösning så som skett. Anledningarna härtill äro att söka dels uti folkstämningen i Frankrike dels uti trippelalliansens efter detta försämrade ställning.

De allierades seger och Turkarnas nederlag tillskrifver den allmänna meningen i Frankrike till ej ringa del den olika beväpningen och den olika instruktionen. Kriget har i dess ögon varit en kraftmätning mellan fransk och tysk krigsberedskap. Den föras seger har ofantligt ökat den redan förut högt uppdrifna krigsstämningen i detta land. Man tror sig i allt öfverlägsen Tyskarna utom i folktal, och för det skola bundsförvanterna svara. Uppenbart är äfven, att Turkiets nederlag och sydslavernas uppryckning innebär förminskade utsikter för trippelalliansen. Österrike-Ungarn, som i sig sluter så många Slaver, och nu får betydande slaviska makter till grannar i stället för Turkiet, blir vida mer än förr bundet af hänsyn till dessa grannar. Och Tysklands isolering, som med sådan energi bedrifvits, och hvari äfven sommarens och höstens händelser i Östersjön ingått som ett led, är nu fullbordad. På Balkanhalvön har Tyskland ingen stödjepunkt för sin politik vidare. Det är klart, att äfven detta i det politiska schackspelet betecknar en sämre ställning. Och hvarje försvagande af motståndaren ger revanchetanken ny näring.

Märkligt har äfven varit att iakttaga, huru den allmänna meningen i Tyskland, som naturligen icke utan bekymmer sett, huru tingen utvecklats sig, tänker sig den hotande spänningens upplösning. Bortser man från dem, som i likhet med general BERNHARDI och väl alla militärer vänta på kriget som den enda rätta lösningen, så kan man iakttaga tvänne olika tankeriktningar. Den ena söker försoning med Frankrike. Den är af gammalt datum och omfattades äfven af den tyska regeringen, tills kejsar Wilhelm för ett år sedan fällde yttrandet: »Jag är trött på att längre stå med utsträckt hand mot Frankrike». Men ännu i sommar lefde denna stämning kvar i vida kretsar, såsom de på *Figaros* fråga om utsikterna för spänningens lösning af Tyskar lämnade svaren utvisa. Jag såg icke alla dessa svar. Men de af GUSTAV SCHMOLLER och ADOLF WAGNER gifna äro representativa både för män-

nens skull, som gåfvo dem, och för hvad de innehöllo. »Försoning med Frankrike. England är den verkliga fienden.» Det är temat, som på olika sätt varieras. Det är förunderligt, att tyske män kunna så fullständigt misstaga sig på de möjligheter, som förefinnas. Frankrike kan icke försonas, ty det glömmes icke, kan icke glömmas. Nationalitetsprincipen kränktes 1871, då en del af det franska Lothringen annekterades. Det vore emot naturen och tidens hela riktning att glömma det. Efter det hånfulla svar, som dessa försoningsröster fått i den franska pressens hållning under senaste månader, synes man sent omsider i Tyskland ha kommit ifrån denna illusion.

Tankarna vända sig nu åt motsatt håll, till Ryssland, som man hoppas kunna skilja från västmakterna. Kurt Breysigs nyss anförda uttalande är ett uttryck härför. De tyska tidningarna ha under höstens lopp allt oftare innehållit liknande. Professor WEGENERS yttrande i *Königsberger Zeitung*, som äfven omnämnts i svenska tidningar, var betecknande. Dessa tankar ha för öfrigt anor i Bismarcks politik, som städse ville räkna med ett godt förhållande till den östra grannen. Dynastiska synpunkter, men framför allt Polen tala ju ock för en dylik politik. Och likväl måste man starkt tvifla på dess genomförbarhet.

Tyskarna äro icke omtyckta af det ryska folket. Till denna folkstämning sällar sig inom de högre ryska kretsarna det bittra minnet af San Stefanofredens omläggning på kongressen i Berlin 1878. Mer än dessa stämningar betyder dock det förhållandet, att ställningen just sådan som den är, är för Ryssland fördelaktigare än någon annan. Nu giljar så godt som hela Europa till dess gunst. Hvarför skulle det genom att vända sig från västmakterna förstöra detta för sig utmärkta läge? Tysklands förhoppningar på en sådan eventualitet synas därför föga grundade. Om det längre framtidsperspektiv, som en dylik vändning skulle öppna för Tyskland och för hela Europa, behöfver jag ej tala.

Det finnes för Tyskland blott en väg, som leder ut ur den bannkrets, som lagts omkring det, och hvilken på samma gång skingrar de hotande krigsmolnen. Det är försoning med England. Det engelska folket är icke »der wahre Feind», såsom icke blott de borgerliga utan äfven socialister som Bebel, Bernstein och

andra säga. England är fientligt, så länge kapprustningen till sjös skall pågå. Men ville Tyskland gå in på en öfverenskommelse om minskning härutinnan, så komme den allmänna meningen i England, där man hårdt tryckes af dessa rustningar, att tvinga Sir EDWARD GREY att lägga om sin politik. Tysklands önsknings och behof i kolonialt afseende skulle sannolikt lättare på det sättet kunna realiseras än på den väg, hvarpå det nu är inne. Och framför allt krigsmaran, som nu rider världens högst civiliserade folk, skulle försvinna och världsfreden för en obegränsad tid framåt vara tryggad.

Denna lösning af spänningen är icke populär i Tyskland. Jag vet det af personlig erfarenhet. Men vill man säkert undgå kriget — och det vill massan af det tyska folket — så är detta raka vägen därtill. Tyskland gjorde icke blott sig utan ock hela världen den största tjänst, om det beslutsamt slog in på den.

Strödda meddelanden.

Den svenska parlamentarismen, bedömd af en fransman. Vid studiet af jämförande statsrättslig litteratur frapperas man ganska snart af den ringa hänsyn, som i regel tages till vårt land och det stora antalet felaktiga uppgifter, som beträffande detta i många fall vanpryder framställningen. Orsaken till detta missförhållande torde till stor del vara att söka i den jämförelsevis torftiga litteratur angående svenska statsrättsliga förhållanden, som finnes tillgänglig på främmande språk. Längre finner man knappt andra arbeten citerade än NORDENFLYCHTS 1861 utgifna författningshistoria och ASCHEHOUGS 1886 i Marquardsens Handbuch publicerade svenska statsrätt. I senare tid ha ju dock därtill kommit öfversättningarna till franska resp. tyska språket af FAHLBECKS arbeten om Sveriges författning och om regeringsformen samt partiet om Sverige i FLANDINS Institutions politiques och en eller annan monografi. Det är på samma sätt endast sällan, som man i den utländska tidskriftslitteraturen påträffar någon uppsats rörande svenskt statslif. Med så mycket större intresse gör man bekantskap med de försök att göra detta bekant i utlandet som man någon gång påträffar. I ett af de sista häftena af *Revue politique et parlementaire* finna vi så en skildring af svensk parlamentarism författad af universitetslektorn vid Lunds universitet VIRGILE PINOT, som man med största intresse studerar, äfven om man här och där skulle vilja sätta ett frågetecken vid något af hans uttalanden.

Författaren framhåller som sin mening, att parlamentarismen är en logisk följd af den politiska utvecklingen i Sverige, och menar, att äfven den Lindmanska regeringen genom sin ställning under och efter valstriden 1911 faktiskt fogat sig i denna tanke. Orsaken till att de konservativa ej hysa någon särskild förkärlek för ett parlamentariskt system ligger i minnena från frihetstidens misslyckade parlamentariska experiment. Äfven det liberala partiet vill emellertid stå på historisk grund. Dess representanter äro ej så radikala som de själfva tro. De ha liksom de konservativa en fond af aktning för traditionen, som ligger i den svenska nationalkaraktären. Men de bygga på den faktiska utvecklingen emot parlamentarism under 1800-talets lopp.

Påfallande finner han emellertid den svenska liberalismens beundran för den engelska författningen, efter hvars förebild de felaktigt tro den svenska utveckla sig. Han framhåller, hur stora olikheterna mellan denna och den svenska i själfva verket äro, och dröjer vid den starka första kammaren i vårt land samt partiernas egenskap af klasspartier, exemplifierad af böndernas tenderande åt liberalism under sista valstriden, en tendens, som har sin grund i en intressefråga; bönderna önskade ett mera ekonomiskt försvarsväsen.

Den faktiska orsaken till den beundran man hyser för speciellt engelsk parlamentarism finner förf. i känslökäl. Man har med intresse följt striden mot öfverhuset i England, i hvilken man sett en motsvarighet till förhållandena i Sverige. Men grunden ligger djupare. Den *franska* parlamentarismen med dess täta ministerskiften har varit föremål för en allt annat än smickrande uppmärksamhet, och missnöjet med denna har ofta ledt till ett klander af hvarje parlamentariskt styrelsesätt. Häremot hade liberala framhållit den *engelska* parlamentarismen, som medför en verklig ledning af statslifvet, som den raka motsatsen emot den franska, och förf. menar, att denna motsättning har ett berättigande så till vida som den går tillbaka till en faktisk motsats mellan nationalkaraktärerna.

När förf. sedan vill undersöka förutsättningarna i Sverige för en parlamentarisk styrelse med den stadga i regeringsmakten, som man här anser vara det främsta kriteriet på en god styrelse, finner han i åtskilligt en gynnsam jordmån: frånvaron af yrkespolitici, förträffligt utbildade parlamentariska former, placering i kammaren efter valkrets, ej efter parti, och interpellationsinstitutets ringa utveckling. Detta sista institut har emellertid här fått sin motsvarighet i den obegränsade motionsrätten. En regering, som verkligen vill leda riksdagsarbetet, måste taga ståndpunkt till och söka genomdrifva sin mening i alla sådana frågor, som man nu lämnar åt den fria motionsrätten. Men osäkert är, om de enskilda riksdagsmännen vilja inskränka sitt bruk af denna rätt, fastän den innebär en verklig fara för regeringsmaktens styrka. Om förf. till sist ändå spår den svenska parlamentarismen en lyckosam framtid, beror det främst därpå, att han i den svenska riksdagen finner den känslan lefvande, att det helas intresse går före de enskilda intressena.

Talmannen i representanternas hus i Förenta Staterna. Den nedre kammarens talman i U. S. A. kan tjäna som ett lefvande bevis på salsen om maktens förgänglighet. Ännu för kort tid sedan kunde man utan öfverdrift karaktärisera honom som Förenta Staternas näst presidenten mäktigaste man, men under fjolåret har han mist åtskilligt af sin maktfullkomlighet. ETIENNE COQUET

lämnar i *Revue du droit public* en intressant skildring af talmannens ställning före och efter denna förändring. Han har som bekant af gammalt betraktats som en partiman, och har före och efter valet fungerat som en af sitt partis ledare. Samtidigt har han haft en ledande roll i huset, framför allt genom den rätt han haft att utse medlemmarna i utskotten, i hvilka faktiskt det parlamentariska arbetet i Förenta Staterna koncentreras. I dessa utskott har han begraft misshagliga biller, och genom Committee on rules har han bestämt öfver arbetsordningen. I hans händer har faktiskt hela den lagstiftande makten samlats, säger Coquet.

Hans roll har alltså varit rakt motsatt den europeiska talmannens. Skälet till att man låtit sig nöja med detta har varit, att man behöft verklig ledning af det parlamentariska arbetet, och att maktdelningen förhindrat regeringen att här göra tjänst.

Orsaken till den strid som uppkom angående talmannens ställning var närmast att söka i talmannen Cannons försök att drifva politik på egen hand. Han var framför allt en glödande protektionist och använde sin makt på ett sätt, som åstadkom missnöje t. o. m. inom hans eget parti, det republikanska, så att en grupp, de s. k. insurgenterna, ofta förenade sig med demokraterna emot honom. Den första inskränkningen, som man lyckades uppnå, gällde hans makt öfver arbetsordningen, som modifierades genom den år 1909 antagna »Calendar Wednesday». 1910 uppmuntrades oppositionen af den framgång den då vann, då den var stark nog att afslå beviljandet af de medel, som plägade anslås till underhåll af talmannens bil och lyckades samma år efter många strider med 193 röster mot 153 genomdrifva att huset själf skulle utse arbetsordningsutskottet, hvari ej talmannen skulle få sitta.

1911 hade demokraterna fått majoritet och valde sitt partis chef till talman. Nu använde man sig af tillfället att fråntaga speakern den befogenhet att utse utskottens medlemmar, som han ända sedan år 1790 haft, och lämna denna makt åt kammaren själf, som utöfvade den genom ett särskildt valutskott. Samtidigt ha utskotten förlorat sin tysta vetorätt gentemot lagförslag, genom den rätt som man tillagt kammaren att från utskotten infordra dit remitterade förslag, äfven om ej något utlåtande är färdigt.

Talmannens befogenheter ha alltså högst väsentligt minskats. Men härmed tycks man ej ha fått en talman som står öfver partierna. Den sist valde speakern framlade tvärtom vid sitt val sitt politiska program inför kammaren. Det är vidare ej så alldeles säkert, att han genom sitt utslutande ur arbetsordningsutskottet mist hvarje inflytande på detta. Man kan ej heller veta, om man med den nya organisationen skall kunna i rätt tid bringa husets arbete till slut. Det är kanske, menar förf., alldeles nödvändigt att söka åstadkomma en verkligt kraftig ledning, vare sig man vill återgifva talmannen hans forna makt eller organisera en ledning i nya former.

Beriktigande.

Från sekreteraren i Det Norske Stortings Nobelkommitté Herr R. MOE har till Red. ankommit en skrivelse, däri han beriktigar ett af baron STAËL VON HOLSTEIN i senaste häfte (h. 4 s. 254, n.) gjordt uttalande, att någon skandinavisk författare utom A. Ræder ännu ej varit ifrågasatt som medarbetare i serien *Publications de l'Institut Nobel Norvégien*. Han skrifver bl. a.:

»Idet jeg gjør opmerksom paa at den ene av de anførte forfattere, H. FEDERSPIEL, er dansk, beder jeg om at faa oplyse at det selvfølgelig fra første færd av har været meningen at knytte saavel nordiske som ikke-nordiske forfattere til Det Norske Nobel-institutets foretagende. Desværre har det ikke været den svenske videnskapsmand til hvem Institutet henvendte sig, mulig at efterkomme dets anmodning. Paa listen over Institutets medarbeidere for den allernærmeste tid savnes forøvrig endnu repræsentanter fra flere andre land, t. eks. Frankrike.»

STATSVETENSKAPLIG
TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

FEMTONDE ÅRGÅNGEN

1912

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1912
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

	Sid.
BOËTHIUS, S. J., Det moderna statsbegreppet	265
— —, Ytterligare till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform	65
BROCK, FRITZ H:SON, Vår tobaksskattefråga än en gång. En vidräk- ning med tobaksskattekommitterades förslag.....	225
FAHLBECK, PONTUS, Balkankrisen och världsläget	320
— —, Ekonomisk krigsberedskap. Några synpunkter	201
— —, Partiregering eller landsregering. Ett ord för dagen	1
GRÄNSTRÖM, P. O., Om voteringspropositionen vid gemensam votering	166
GRÖNLUND, OTTO, Referendum i Schweiz (forts. fr. föreg. årg.).....	33, 91
HARALDS, HJALMAR, Administrativ examenskompetens	47
— —, Kvinnan i statstjänst. En granskning af löneregléringskom- mitténs förslag	212
LUNDELIUS, HILDING, Interpellationsinstitutet. En studie i Sveriges politiska rätt	115
MYRBERG, ISRAEL, Försök till en historisk belysning af uttrycket »be- kända den rena evangeliska läran» i 28 § Regeringsformen	284
REUTERSKIÖLD, C. A., Betänkliga vägar. Ett ord om universiteten och ämbetsmannabildningen	304
SOMMARIN, EMIL, Reklam. Anteckningar ur det svenska affärlifvet	17
STAËL VON HOLSTEIN, LAGE, Ur den nyare folkrättslitteraturen... 248 (Jfr 332)	
TENOW, NORE B., Felaktigheter i de Thieleska valmetoderna	145

Litteratur.

PEDERSEN, JENS, De økonomiske Perioders Inflydelse paa Vielser, Føds- ler og Børnedødsfald i Danmark i Aarene 1871—1900. — Af P. F.	192
--	-----

Strödda meddelanden.

Konungens rätt att upplösa riksdag	58
Stämpeln å valkuvert	61
Petitionsrätten	144
Förstakammarledamöternas bostadsort	194

	Sid.
Andrakammarvalen 1911	195
Valkostnader i England	196
Reformer i franska deputeradekammarens arbetsordning	197
Portugals författning af år 1911	198
Senatens makt i finansiella frågor i Förenta Staterna	199
Latifundiebildningen som orsak till köttnöden i Tyskland	260
Maktfaktorer i Förenta Staternas kongress	260
De amerikanska delstaternas legislaturer	261
Det politiska lifvet på Cuba	263
1911 års engelska folkräkning	263
Frankrikes nationalförmögenhet	264
Den svenska parlamentarismen, bedömd af en fransman	329
Talmannen i representanternas hus i Förenta Staterna	330

(Forts. fr. omslagets 2:dra sida)

- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1912. H. 3. Gefle 1912. Bilaga Industri och handel i Gefleborgs, Uppsala och Kopparbergs län år 1911. Statistisk öfversikt, utarbetad af Handelskammaren i Gefle. Gefle 1912.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. VII. N:r 39—47. Hfors 1912.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift.* Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. 1912. H. 5. Kbhvn 1912.
- Nordisk Tidsskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1912. H. 6. Sthlm 1912.
- Om Sveriges sockerindustri.* Anteckningar rörande dess utveckling och nationaløkonomiska betydelse. Utgifven på föranstaltande af Svenska sockerfabriksaktiebolaget Sthlm 1912.
- Riksförsäkringsanstalten* ^{1/6} 1902—^{31/12} 1912. Några meddelanden om dess verksamhet under första tioårsperioden. Sthlm 1912.
- Samling af anmälningar till sjukkasteregistret.* 1912. N:r 2. Sthlm 1912.
- Skogsvårdsföreningens Tidsskrift.* Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 10. H. 9. Sthlm 1912.
- Social Tidsskrift.* Årg. XII. H. 8—9. Sthlm 1912.
- Sociala Meddelanden,* utg. af K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. 1912. N:r 9. Sthlm 1912.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. VII. H. 8—9. Sthlm 1912.
- Stockholm.* Quelques données statistiques, publiées à l'occasion des jeux olympiques le 29 juin—22 juillet 1912 par le Service municipal de statistique. Sthlm 1912.
- Stockholms Kommunalkalender för år 1912.* Arg. VI. Utarbetad af Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1912.
- Stockholms stads statistik.* I. Statistisk årsbok för Stockholms stad. 1912 (1910, 1911). — II. Kommunalförvaltning år 1910. — VIII. Brand- och ambulansväsen år 1911. — IX. Arbetsförmedling år 1910 — X. Specialundersökningar. N:r 6: Utredning angående beräkning af fattigvårdskostnader i Stockholm. N:r 7: Billiga bostäder i Stockholm Historisk-statistisk redogörelse. — XIV. Val Statistisk redogörelse för allmänna val i Stockholm år 1911. Sthlm 1912.
- Svensk Tidsskrift,* utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. II. H. 6. Sthlm 1912.
- Sveriges officiella statistik.* Bergshandtering år 1911, af Kungl. Kommerskollegium. Sthlm 1912. — Riksförsäkringsanstalten år 1911. Sthlm 1912.
- Tiden.* Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. af Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och RICKARD SANDLER. Årg. 4. N:r 10. Sthlm 1912.
- Tidsskrift,* utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Arg. 48. H. 4—6. — Bilaga: Kort redogörelse för Kejsarliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1911. (Förra delen) Hfors 1912.
- Öfversikt af rikets in- och utförsel år 1911.* Förtryck ur K. Kommerskollegii berättelse om handel år 1911. Sthlm 1912.
- DEL VECCHIO, GIORGIO, Il progresso giuridico. Roma 1911.
- —, La comunicabilità del diritto e le idee del Vico. Trani 1911.
- —, Sulla positività come carattere del diritto Prolusione al corso di Filosofia del diritto letta l'11 febbraio 1911 nella R. Università di Bologna. Modena 1911.
- ERICH, RAFAEL, Das Staatsrecht des Grossfürstentums Finnland. (Das öffentliche Recht der Gegenwart. Band XVIII). Tübingen 1912.
- JOHNSSON, OLOF, Beslutsamhet. Ett ord i försvarsfrågan. Tillägg: Om den nu pågående nationella renaissancen. Sköfde 1911 och 1912.
- KJELLÉN, RUDOLF, Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik. Andra, omarbetade och tillökade, upplagan. Andra delen. Hugo Gebers Förlag. Sthlm 1912.

Innehåll:

- S. J. Boëthius,** Det moderna statsbegreppet.
- Israel Myrberg,** Försök till en historisk belysning af uttrycket »bekänna den rena evangeliska läran» i 28 § Regeringsformen.
- C. A. Reuterskiöld,** Betänkliga vägar. Ett ord om universiteten och ämbetsmannabildningen.
- Pontus Fahlbeck,** Balkankrisen och världsläget.
- Ett beriktigande.**
- Strödda meddelanden.**

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

☛ Malmö ☛

≡ Samtliga fonder 31/12 1912 ≡
öfver 31,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringar gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innehärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

≡ Lifräntor ≡ Pensioner ≡